

KRES.

Leposloven in znanstven list.

Leto I.

V Celovec, 1. oktobra 1881.

Štev. 10.

Pomladanski vetrovi.

Povest iz časov francoskih vojsk.

(Konec.)

Deveto poglavje.

Pojte, pojte drobne ptice,
Preganjajte vse meglice,
Da bo s'jalo solnčice
Na moje drobno srčice.

Národná.

Po cesti mimo hiše in domovja nam znanega mairja, ki je pa sedaj pri avstrijskih oblastnijah vso svojo uradno čast in oblast izgubil, prikoračila sta nekega jesenskega dne dva od daljne hoje zeló utrujena mlada potnika. Mlajši je komaj še noge premikaval, a ni se naveličal urno in živahno brez prestanka govoriti ter kažóč na Lipnico in bližnjo okolico svoje veselje izraževati. Pred mairjevo hišo prišedši hoče mlajši potnik naglo dalje proti Lipnici krenoti, toda njegov starejši pajdaš, ki je svojega sopotnika le malo poslušal in v se zamišljen zraven njega stopal, postoji nekaj časa neodločno pred hišo, potem pa počasno notri stopi ter svojega tovariša s sabo potegne. Strežnica prinese vina; starejši potnik jej veli, naj takoj gospodarja pokliče, ker želi z njim govoriti. Kmalu nato se odpró vrata, in pri vhodu se pokaže krčmar, prejšnji maire. V veži je že bil okroglo čepico z glave snel, ko pa v sobo stopivši starejšega potnika zagleda, prestraši se hipoma, da mu pipa iz ust pade. Preplašen plane iz izbe in vrata za sabo zaloputne.

„Jezus, Marija! Vsi dobri duhovi! Barba, Barba!“

„Čujte, oče, stopite k meni v sobo!“ kliče iz sobe popotni gost.

„Jaz že ne!“ odreže se maire odločno. „Pa ti pojdi, stara!“ pravi svojej ženi, ki je prišla v vežo gledat, kaj da je.

„Kam?“

„V izbo! Lipniški gospod tam z dušo in brez telesa na klopi sedi.“

„In ti ga ne greš pozdravljat?“

„Glej jo no! Ali si znorela? Ali ne véš, da je lipniški gospod že davno mrtev? Saj imam njegov smrtni list še vedno gore v sobi dobro shranjen. To, kar na klopi sedi, je pa le njegov duh, ki pri belem dnevu nazaj hodi.“

„A pogledati je vendar treba, ali je res,“ pravi Barba.

„Kaj! Misliš li, da se je tako lahko z duhovi pogovarjati, kakor s tabo v kuhinji? Pa naj bi on na Lipnici strašil, kolikor mu drago. Toda ne! Tudi ta križ mora k mojej hiši priti, se vé vse to le zaradi onega nesrečnega oklica. Davno že so mi vzeli mairsko čast in poslovanje, a še sedaj nimam zaradi njega mirú: duhovi iz groba vstajajo in me preganjajo.“

„Ne govori tako bedasto!“ svari žena. „Jaz mislim, da je v sobi kak drug človek, ali pa sam lipniški gospod živ in zdrav. Pogledati se mora.“

To spregovorivši se žena ohrabri in v izbo stopi.

Krčmar je ostal v veži ter je skoz linico, ki je bila v vrata vdelana, gledal, kaj se godi v sobi. Ko je pa videl, da je lipniški gospod ženi prijazno roko podal, ko je zapazil in spoznal njegovega mlajšega tovariša, Binčeta, ktereга še ni prej v sobi videl, in ko je še opazoval, kako sta oba željno in hlastno vino pila, uveril se je, da sta to vendar le prava, istinita človeka; saj duhovi nimajo tako hude žeje. Polagoma je torej stopil v sobo, tam se je pa vedno še nazaj k vratom oziral, ko bi bilo vendar le treba steči.

„Bog Vas sprimi, dragi gospod!“ začne krčmar pohlevno govoriti. „Kako je to lepo in veselo, če ste še res živi! Saj ne bi nihče več tega veroval. Iz mesta sem pisanje dobil, da ste mrtvi, in tako sem ljudem pravil.“

„Smrt mi je bila že odmenjena, le neko naključje mi je rešilo življenje.“

„Zato se bodemo pa vsi še bolj Vaše rešitve veselili.“

„O, ko bi bila sedaj Vaša gospa tú na Lipnici,“ pristavi Barba, „kako bi —“. Dalje ni zamogla govoriti, kajti maire jej je bil usta zatísnol bojéč se, da ne bi o onih strašnih rečeh, o majorjevem zahtevanju in o oklici jela govoriti. Gotovo bi se potem tudi lipniški gospod nad njim jezil, kakor poprej župnik. Vinko pa si je vse to početje in obnašanje drugače tolmačil. Ljudmile torej še vedno ni domá, mislil si je. Kje je in kod hodi, tega si skoro ni upal vprašati; saj bode moral še prehitro do cela pozvedeti o vseh domačih razmerah, in to mu bode morebiti prineslo mnogo bridkosti. Barba je omolknola, ker ga noče z novimi tužnimi novostmi žaliti. Zato se je Vinko kratko poslovil ter z Binčetom proti Lipnici odšel.

Pred nekimi meseci so ga od doma odpeljali v zapor; danes pak se prost zopet vrača v svojo domačijo. Vsak bi se bil veselil zaželenega trenutka svojega osvobojenja, a Vinko tudi danes ni vesel. —

Ko so bili v onem nesrečnem dnevu Vinka pozno po noči v Novomestu pripeljali, dejali so najprvo vse v zapor, a kmalu nato so jeli še po noči v sodnijskem zboru presojevati njihovo krivdo. Nekatere izmed njih so k smrti obsodili, in sicer v kratko, kakor je bil kdo obdolžen, ne da bi vsakega posebej natanko izpraševali.

Med obsojenci pa je bil tudi Vinko Rojár. Dotični razglas o kazni in imenih obsojencev so takoj vsem občinam objavili, naj bi jim bila ta stroga obsodba v svarilen zgled, da se naj odslej skrbno varujejo upornih zločinov.

Proti jutru se je imela smrtna kazen izvršiti. Sodnijski vojni predsednik, neki postaran major, prebere zbranim obsojencem njih obsodbo. Ko pa bere ime V i n k o R o j á r, postoji malo z glasom, pogleda obtožencu dobro v oči, na to pa pomisli na prošle čase. Da, ne moti se; tega človeka je že enkrat videl. Pred štirimi leti je bilo. Takrat je bil še stotnik in je z majhnim vojaškim oddelkom za obrambo spremljal celo vrsto obloženih voz čez Uskoke proti Kolpi. Kmetje so jih napadli, vojake pobili in razpodili, on sam pa je utekel na Lipnico, kjer je našel varno zavetje. Kmetje so ga sicer tam kmalu poiskali in od gospodarja terjali, da bi ga usmrtili, toda lipniški gospod je preganjanemu možu izprosil življenje. Tega blagega čina se je častnik spomnil, ko je imel Vinka obsojenega peljati k smrti. Ali naj bi mu sedaj v tem nesrečnem trenutku ne pomagal, kolikor bi bilo mogoče? Poklical je torej vojake, ki so Vinka z Lipnice odvedli in od majorja pismeno zatožbo prinesli. Hotel je vse razmere še bolj na tanko pozvedeti, morebiti bi mu bilo mogoče pomagati.

„Kake krivde se obdolžuje ta mož?“

„Orožje je hranil v svojej kleti,“ odgovorijo vojaki.

„Ali je z njim tudi kakega Francoza napadel?“

„Ne!“

„Ali je sploh kak zločin zoper nas dejanstveno izvršil?“

„Ne. Strežaj ga pač dolži, da je kmete k uporju nagovarjal. Toda dokazati se mu to ne more,“ trdijo dalje vojaki.

Vinko se je torej le gledé orožja zagrešil. Tudi ta krivda se je včasih s smrtjo kaznovala, toda majorju sedaj vendar ni bilo prav težavno svojemu prejšnjemu rešitelju življenje oteti in tudi druge sodnike za svoj predlog pridobiti. Odločili so mu veliko let zopora.

Prihodnje jutro so Vinka iz Novega mesta odpeljali. Tudi on je bil častnika takoj spoznal, zato je pa lahko vedel, katero naključje mu je

smrtno kazen odvrnolo. Nikdo se pa ni za to brigal, da bi bil oni razglas o Vinkovej smrti popravil.

Dva dni po tem, ko je lipniška gospa od doma utekla, dobil je maire v resnici smrtno naznanilo o lipniškem gospodu, in župnik je to tužno novost, ker je bila uradno potrjena, takoj Ljudmili sporočil. Ali čez nekaj časa so nekteri ljudje odločno trdili, da Vinka niso v Novem mestu usmrtili. Saj so sami videli, kako so ga vojaki živega in zdravega proti Ljubljani tirali. Tudi to se je Ljudmili sporočilo. Se vé da ni mogel nihče uganiti, ali so Francozi Vinku smrtno kazen odpustili in jo z zaporom nadomestili, ali pa mu hočejo še le po bolj natančnej preiskavi kazen odločiti.

V Ljubljani so Vinka le malo časa obdržali. Avstrijei so že Francoze od vseh strani stiskali, in ti so zato svoje ujetnike iz dežele vèn v varnejša mesta pošiljali. Vinka so odvedli v neko trdnjavo na Laško.

Tam še le se je mogel ujetnik, od težavne hoje utrujen, odpočiti in v samotnej celici premišljevati svojo tužno osodo. Kakor drami oni, ki se iz hudih sanj prebudi, svoj spomin, da zamore razložiti, kaj je istina in kaj je dozdetje, tako je premišljeval Vinko nesrečne dogodke zadnjih dnij. Kako nenadno in nepričakovano je vse to prišlo! Prej ko se je nadejal, odtrgali so ga od doma ter ga siloma kakor razbojnika odpeljali v zapor, naj bi tam v ječi morebiti več let čakal dneva rešitve. Ljudje so ob cesti postajali, ko so ga tirali mimo, glave stikali in se ná-nj kažóč popraševali. A za vse to se je on le malo brigal; ni ga bila mnogo pretresnola smrtna obsodba, še manj pa strah pred zaporom. Edina misel, s katero se je vedno in neprestano baval, ktera mu je duh morila in vsa čuvstva z grenkostjo napolnjevala, bila je ona misel na zadnje trenutke na Lipnici in na — Ljudmilo. Srce se mu je krčilo, ko je pomislil na reči, ktere bi on moral, a skoro ni mogel verjeti. Poznal jo je iz njene zgodnje mladosti. V skrbnej maternej vzgoji in pod bratovim varstvom je krasna deva tiho domá v deviškej nežnosti odraščala kakor cvetica na vrtu, kterej marljivi vrtnar pospešuje in varuje rast in lepoto. Kako sramežljivo je zarudela in oči povesila, ko jo je poprosil roke v zakon, s kakim ponosom in veseljem je on popeljal svojo mlado nevesto na svoj dom, da postane njegova družica in njegova gospodinja. V nekaljened sreči jima je prešel prvi čas njunega skupnega bivanja, ona je bila v celej okolici uzor poštene žene in marljive gospodinje. Ali ga naj bi pa ona, ki mu je bila s čisto in iskreno ljubeznijo zvesto udana, pri prvej priložnosti že zapustila in z nepoznatim tujcem sramotno pobegnola? Ne, ne! Nikoli! To ni nikakor mogoče! pritrtil si je Vinko pomišljujoč. — In vendar! mislil si je dalje, ona sama je vedela za mojo orožnico. Kje drugej naj bi bil torej major o tej stvari kaj zvedel? Pač sem tudi jaz zapazil, da si major išče njene naklonjenosti, in Ljudmila sama ni

mogla tajiti, da mu je ono pismo pisala: „Vse Vam rada storim, kar želite, da le pomirite moje obupno srce. Moj mož ničesar ne vé.“ Kdo bi mi to pojasnil, da bi njo opravičil? Kake skrivnosti ima ona pred mano? Zraven pa še njeno čudno vedenje v onem času. Da, prisiljena je pisala, -- zakaj pa ni meni zaupala, jaz bi jo bil varoval pred celim svetom. Ali kaj! Moje besede je niso mogle utešiti, le major sam zamore pomiriti njeno „obupno srce“. — O, kam ste prošli vsi moji lepi pojmi o ženskej kreposti in zvestobi! Vera v njo mi je izginola, z njo se je pa tudi porušilo vse veselje mojega življenja. Smrtno kazen so mi odpustili, življenje so mi darovali, o da bi bili pač znali, kako slabo veljavo je imel za me oni iz blagega usmiljenja podeljeni dar!

Počasi so se vrstili tužni dnovi, jetniku so prinašali vedno enako razmišljanje. Nekega dne pa se odpró ječina vrata, in pred strmečega Vinka stopi drug nov ujetnik — njegov brat Binče.

Čudno in nenadno je bilo obema to svidenje. Kakor otrok je Binče ljubkoval svojega brata, kojega je že mrtvega objokaval. Naglo in neredno mu je razlagal, kaj je vse doživel in kako je prišel v ta kraj.

„Vinko, veséli se, kmalu prideva iz tega kraja! Tako mi je korporal trdil, in on mora že vedeti, ker je pri Francozih. Saj je pa tudi zeló potrebno, da kdo domú pride. Jaz sem si hotel ženo in gospodinjo poiskati, ker je domá zdaj vse prazno in zapuščeno brez gospodarja.“

„Kje je pa Ljudmila?“ vpraša tiho Vinko.

„Izginola je takoj drugi dan, potem ko so tebe odpeljali. Nihče ne vé, kje da je. Tudi major je hitro s svojimi vojaki z Lipnice odšel, in sedaj ni tam nobenega zapovednika.“

Binče je urno razložil, kar je vedel in znal. O uzrokih kakega dejanja pa ni nikoli ničesar pomislil ali poprašal. A Vinko je bil bolj natančen. Kam je šla drugam nego z majorjem tja po svetu. Ta misel je bila prva, ki se mu je z vso silo vrivala in mu trgala srce, da je komaj umel dolge razprave zgovornega Binčeta, kateri pač še slutiti ni mogel, koliko bolesti prizadenejo Vinku njegove opazke.

„Da, Vinko, na Lipnici je sedaj kakor v puščavi. Vse tiho, pusto in neumno. Dà na Lipnici in po vsej okolici so ljudje neumni. Misli si, Vinko, kaj si je zmislil naš maire, ki je bil do sedaj pameten človek. Majorja je v zakon oklical z — Ljudmilo. Ali ni to neumno, smešno? Saj še ti živiš!“

To spregovorivši je Binče roke sklenol ter se je pričel na ves glas smejati. Ko je pa éz nekaj časa zapazil bratov žalostni in resno pomišljujoči obraz, osupnol je in se prestrašil, ker ni umel, zakaj bi se naj Vinko sedaj še posebno žalostil.

„Ne bodi hud, Vinko, in ne glej tako silno žalostno. Ti se za Ljudmilo bojiš, a jaz vé, da se kmalu domú vrne. Jaz sem bil že tudi

k smrti obsojen, k pravej, resničnej smrti, toda major mi je življenje rešil. O major ni tako hudoben, kakor sem si mislil; še prav dober je in nama gotovo naklonjen. Morebiti on tudi Ljudmilo kje najde, in jaz sem prepričan, da jo bode varoval in na Lipnico nazaj poslal, če je prav morebiti nima tako rad kakor naju.“

Vinko si je glavo z roko podprl ter se v stran obrnul, da bi preslišal Binčeve tolažljive besede, ki so bile dozdevnosti večjidel nasprotno. Binčeta je pa to vedenje še bolj užalilo. Nikoli ni videl svojega brata bojazljivega; ko ga torej danes tako tužno zamišljenega vidi, oklene se ga okoli vratú ter ga jame ihtéc milovati, kakor plaka otrok, ko vidi svojo mater jokati, če prav ne vé, zakaj ona žaluje.

„Vinko, Vinko, poslušaj me! Ljudmila bode kmalu domú prišla, in nama se ne bode nič hudega zgodilo. Tako je korporal rekel in on že vé. Zato bodi vesel in ne glej vedno tja v zid! K meni se ozri in se nasmehni! Da, jaz hočem za te pretrpeti, ko bi ti hoteli Francozi kaj žalega storiti, pa Ljudmilo bodem šel iskat. Samo poglej me vendar enkrat!“

Tako je dolgo tolažil, prosil in jokal. Naposled je utrujen glavo na Vinka naslonil in v bratovem naročji, kakor že čestokrat prej, zaspal. Saj je vsako njegovo čuvstvo, če se je še tako živo v njem razvnelo, hitro kakor slama zgorelo in kakor dim v zraku izginolo.

Žalostni dnevi, dolge kakor večnost so bile noči ujetnikoma, ki sta čakala rešitve. A vendar je še pred koncem leta Avstrijcem prišel dan odločilne zmage, ujetnikom pa dan rešenja.

Po bitvi pri Višnji gori, ktera se je Francozom tako nesrečno sponesla, pomaknol se je general Rebrović dalje proti Ljubljani ter se je na Grosupljem zjedinił s svojim polkovnikom Milutinovićem, ki je Francoze naprej proti Ljubljani podil. Tudi po Gorenjskem se je že bližal feldzeugmeister Hiller. Ko je torej francoski namestni kralj videl, da so ga sovražne čete že skoro od vseh strani obsule, zapustil je Ljubljano ter se napotil proti Laškemu. Takoj za njim pa je od Črnuč prihitel general Fölseis in je v Ljubljani svoje moči s četami generala Rebrovića združil. Francoska posadka na gradu se je obkoljena in obsedena še pet dnij branila. Začetkom meseca oktobra pa je že Hiller s svojo armado pred mestom stal, da bi avstrijsko vojno moč pomnožil. Francoska posadka se je udala, avstrijske čete so v vojaškem redu stopajoč s svirajočo godbo v mesto pohajale, na gradu se je pa čez štiri leta zopet ponosno vzdignol habsburški orel, ter je v zraku zvihrala avstrijska zastava.

Malo dnij pozneje je bila ona strašna, krvava bitva pri Lipskem, ktera je imela prežalostne posledice za Napoleonovo moč. Razven drugih njegovih izgub izročile so se tudi ilirske pokrajine Avstrijcem, kterim so

bile prej odvzete. Napoleonove državne stvaritve v Italiji pa so se naglo kakor čez noč porušile. Se vé da so bili vsi ondotni avstrijski ujetniki takoj izpuščeni; tudi Vinko in Binče sta se kmalu po onej bitvi vračala varno domú. —

Do mairjeve hiše prišedši spomnil se je Vinko Binčevih opazek. Stopil je torej v hišo, da bi pozvedel, ali še res ni Ljudmile domá, in ali je vse resnica, kar je Binče o oklici pravil. Res je Barba prej kakor jo je kdo vprašal, povedala, da gospe ni domá. Nato sta pa oba o tej reči molčala. Se vé, mislil si je Vinko, nevšečnih stvari mi nočeta praviti in me žaliti. Zato ni dalje popraševal, ampak z Binčetom je takoj odšel.

Prvi, kateri je njima na Lipnici nasproti prišel, bil je Matevž, ki je z dvema ali tremi hlapci sam bival na lipniškem domu. Gospoda in Binčeta ugledavši je na mestu obstal, usta odprl in široko gledal. Ni vedel, kaj bi rekel, ali naj se jokal ali smejal. Še le ko ga je začel Binče ogovarjati in pozdravljati, vprašal ju je polagoma, ali sta kaj lačna. Se vé, Matevž je bil sedaj na Lipnici oskrbnik, kuhar in vse; hotel jima je torej postreči.

Drugi človek, kateri ju je srečal, bil je debeli korporal v okusnej civilnej obleki. Levo roko je nosil na ruti obvezano.

„Kaj pa Vi tu delate?“ praša Vinko.

„Včeraj sem prišel; ker pa nisem tu pravih ljudij domá dobil, hotel sem zopet oditi. Glejte, gospod, vojska se za me ni prav srečno končala. Na ljubljanskem gradu sem sè bojeval, in bil sem ujet. Roka mi je ranjena, zato pač ne bodem nekaj časa sposoben za vojno službo. Pa si tudi ne želim k vojakom nazaj. Rad bi kako drugo službo pri zasebnih ljudeh dobil.“

„Dobro, pa ostanite pri meni. Jaz potrebujem ljudij, ker so prejšnji skoro vsi odšli. Treba mi bodé tudi strežaja in pa oskrbnika: ne ljubi se mi, da bi se še dalje sam toliko ukvarjal. Čemu neki!“

„O jaz bi rad pri Vas ostal, toda vendar le pogojno.“

„Ktere pogoje stavite?“

„Glejte, gospod, človeku ni dobro —.“ Glas je bivšemu korporalu v grlu zaostal, ko je zapazil, kako je danes Vinko zeló čmeren. Saj pa tudi njegov pogoj ni bil kak navaden.

„Torej kaj ni dobro človeku?“ praša Vinko nevoljen.

„Gospod, ne bodite hudi! Bodem pa drugikrat povedal,“ pravi korporal boječe, kajti Vinkov osorni sprejem ga je bil vsega prestrašil. Saj je bila od njega njegova sreča odvisna.

„Tudi dobro!“ pravi Vinko mrzlo in v hišo odide. Lipniški gospodar si odklene sobe, hodi od ene do druge in jih pregleduje. Stanovanje je še tako kakor je bilo, a vse je tiho in prazno kakor v zakletem gradu.

V sobi svoje soproge Vinko postoji ne vedóč, kaj bi najprvo počel. Vsi so me zapustili, mislil si je, sam duh prošlosti mi veje iz tega zidovja. Polje in vse posestvo je ponemarjeno, dosti truda in marljivosti bode potreba, da ga zopet uredim. A čemu naj bi se trudil? Komu naj bi daroval svoje dobičke? Komu naj bi posvetil svoje moči? Saj sem sam. Brat je že z vsem preskrbljen, jaz torej nimam človeka, za ktereга naj bi se trudil, kojega bi res še ljubil. — Pač! Ena misel me je že od mladosti vedno navduševala, za prospeh svojega namena sem žrtvoval že mnogo truda in denarja. Moj mili rod slovenski! Tudi ti si od vseh zapuščen, pozabljen, tvoj jezik zaničevan, še tvoji lastni sinovi te ne čislajo. V enakej osamelosti in revnosti naj se združite najini poti! Glej, kar mi je ostalo življenja, darujem ga tebi v občni blagor, v prid svojih rojakov! Tvoja ljubezen naj mi bode tešilo, da pozabim, kaj sem vse izgubil!

Vinko se ozre na Ljudmilino podobo, ki je v pozlačenem okvirji visela nad njeno posteljo. Njo je zamišljen dolgo gledal. — Trkanje na duri ga predrami iz zamišljenosti; vrata se odpró in noter stopi — gospod župnik, ves utrujen in zasopihan.

„Slišal sem, da ste prišli, Vinko,“ reče prišlec, ki je Vinka že od mladosti poznal ter ga zato vedno s krstnim imenom nazíval. „Zato sem naglo prišel Vas pozdravljat. Skrajni čas je že bil, da ste se vrnoli.“

„Res, dom silno potrebuje gospodarja.“

„In pa Vaša gospa in Vaš sinek! Ali nato ne mislite?“ praša župnik trpko.

„Gospod župnik, ali ne veste?“

„Vse vé; zato sem k Vam prišel. Hitro odrinite po-njo. Dosta je že revica pretrpela.“

Nepovoljni so bili Vinku ti pogovori. Mislil si je, da o Ljudmili že vse prav vé, kar je res. Sam ne bi bil nje še v misel ne vzel, toda župnikovega vprašanja se ni zamogel ognóti.

„Jaz naj bi po njo hodil, ko je z majorjem odšla!“ reče mrzlo.

„Kaj? Ne oskrunjajte časti svoje soproge! Ona ni z njim odšla, ampak pred njim je ušla. Kje pa ste te laži slišali?“

Vsega Vinko res ni slišal, ampak sam si je tako razložil. Pa saj je maire njun oklic pismeno na deski razglasil.

„Ali se nista že bila dala oklicati?“

„Ona ne; še vedela ni s prva o tem. Major sam je to mairju naročil, ker je hotel potem gospo s silo zá-se pridobiti.“

„Pismo njeno, ktero je majorju pisala, sem pa vendar bral.“

„Pa berite tukaj tudi majorjev list.“ Župnik mu da v roke ono pismo. „Gospa je prav storila, da Vam ni ničesar povedala. Vi bi se bili z majorjem sprli, on pak bi bil Vas vendar le lahko zaprl, ali bi

se bilo pa še kaj hujšega zgodilo. Ona je neodločno odgovorila, hoté si s tem le toliko časa pridobiti, da bi Avstrijci prišli in majorja izgnali. In to bi se bilo tudi zgodilo, ko bi ne bilo takrat na vrtu majorju gospeljino pismo iz rok padlo. Saj so bili čez malo dni po Vašem odhodu že Hrvatje pri nas.“

Vinko je jel izpoznavati, da je bil oni notranji glas, ki mu je v prsih vzbudivši se tolikrat o Ljudmilinej nedolžnosti pričal, vendar le resničen. Župnik se je vsedel ter je vse dogodke po Vinkovem odhodu temeljito razložil, Vinko se je pa nekoliko sramoval, da je o svojej soprogi tako krivično in nevredno mislil in še župniku o tem govoril; moral bi jej več zaupati. Prijetna novost o njenej nedolžnosti ga je vsega spremenila. Kakor onemu, ki se je iz hudih sanj prebudil ali se pa iz smrtne nevarnosti rešil, srce od veselja iznenadjeno krčevito trepeče, tako je bil po tej novici Vinko razvnet. Naglo je vstal, da bi k njej odpotoval.

„Povejte mi, kje da je, kam naj grem!“

„Ne zopet tako burno, prijatelj! Vse bodete zvedeli,“ pravi župnik ter mu razloži, kod naj potuje. „Mislite si, ona stanuje sedaj pri materi našega Dobrihe.“

„Kako je to mogoče! Dobriha ni nikoli svojih starišev poznal.“

„Tudi meni se čudno zdi. A Dobriha mi je sam danes to pisal. Naznanil je prvič, da Ljudmila silno žaluje, ker ne more ničesar o Vas zvedeti. Dalje pa pravi, da je našel svojo mater. Takoj ko je tja prišel, spoznal je hišo in vrt, kojega se je spominjal še iz svojega detinstva. Pogovoril se je s staro gospodinjo in vse se je ujemalo. Zraven pa je nosil Dobriha vedno pri sebi malo podobico svoje matere; to sliko je bil k sreči od doma s sabo prinesel. Na drugej strani podobe se je dal povrhnji listič odstraniti, za kar pa Dobriha do sedaj še ni vedel. Pod lističem je bilo zapisano materino zakonsko in dekliško ime, tako da o vsej tej rodbini ni nikakega dvoma več. Idite in prepričajte se sami, pa ženo in sinka domú pripeljite!“

„Čudno!“ vzklikol je Vinko po stopnicah urno dol gredóč, da ga stari župnik ni mogel dohajati. Zadnje besede svojega starega prijatelja je komaj še slišal; hitel je v hlev, da si pripravi voz in konja za potovanje.

Na dvoru je zagledal korporala, ki je zaradi Vinkove neprijaznosti vedno še žalosten okoli pohajal. Hotel ga je potolažiti, zato ga prijazno nagovori:

„Kaj torej ni dobro človeku?“

„Ni dobro, če je sam.“

„Čakajte!“ pravi nagajivo Vinko, da si je že umel korporalove želje. „Kmalu Vam naberem celo kopico poslov in delavcev, da Vam ne bode dolg čas.“

„Ne, tako ne mislim. Zakonska žena —.“

„Kaj? Ženiti se hočete v mojej službi? Ali Vam je res tako potreba?“

„Glejte gospod! Jaz nisem več tako hudo mlad. Če pa star in bolehen postanem, je vendar dobro, da imam človeka, ki mi kupico vode prinese.“

„Da, da!“ pravi Vinko. „To so pač tehtni uzroki. Brez vode je bolnemu človeku pač težko biti. Ktero nevesto ste si pa izbrali? Iz Francoskega?“ prša dalje Vinko, če prav je vedel, ktero ima korporal v mislih.

„Ne, gospod! Glejte, jaz sem mislil —, Zalika je dejala —.“ Dalje ni šlo. Korporal je sramežljivo obmolknol ter zarudél v tla gledal.

„Tako, tako! Čujte, korporal! Jaz ne nasprotujem vajinej zaroiki. Zalika je pridna in prav umna deklica. Pri meni lahko ostaneta v službi, dokler bode Vama drago. To Vam moram pa vendar še povedati: Vi korporal ste bili pogumen in vrl vojak, a sedaj pri ženitvi ste strašno neukreten. Stavim, da se bode Zalika bolj pogumno vedla.“

To spregovorivši je Vinko smejé se odšel voz pripravljat, korporal je pa ves osrečen za njim gledal, in pod košatimi brkami so se mu beli zobje zasvetili prav takó kakor takrat, ko mu je Zalika pri slovesu zlat denar v roko stisnola.

Vinko se je še poslovil od župnika ter se odpeljal od doma. Korporal se je bil tudi že namenil na Štajersko odpotovati. Ko je pa slišal, da hoče gospod sam Ljudmilo in strežnico domú pripeljati, sklenol je Zaliko na Lipnici pričakati. Ko je torej videl gospoda od doma odhajati, stekel je za vozom ter Vinka proseče nagovarjal: „Gospod, Zalike ne pozabiti, Zalike!“ Vinko je smejé se prikimaval, korporal je pa naročeval, dokler je mogel voz dohajati. —

Nekaj časa pozneje so obhajali na Lipnici nenavadno veselico. Korporal in Zalika sta imela svojo poroko; a to še ni bilo vse. Lipniški gospod je priredil sijajno slovesnost, da s svojimi sosedi po končanem vojski pozdravi blagi čas zaželenega mirú, da proslavi rešitev od tujega gospodstva in srečno spasenje iz ljutih vojskinih zaprek.

Po končanem duhovskem opravilu v cerkvi prihajalo je obilno mnoštvo ljudij iz farne vasi gor na Lipnico v slovesnem vzporedu. Bili so ženitvanski svatje in pa drugi iz sosednjih vasij k veselici povabljeni gostje. Pred njimi pa je ponosno jezdil Binče na svojem Murotu; tega mu ni mogel nihče zabraniti.

Pri hišnem vhodu je pričakoval lipniški gospod svojih gostov, njemu na strani je stala njegova soproga — Ljudmila. Ko jej je na tujem tuga in žalost do vrba prikripela, prikazal se je nenadoma Vinko. Prisrčen

vzklik — in okó, ki je do sedaj bolešno mrlo, oživeló je radostno, blede lice je v sreči z nova udobljenej zažarelo. Danes se je zopet blažena ozirala na svojega moža, zaupno ga je popraševala, z ljubeznjivim nasmehljajem mu je kazala svojo strežnico Zaliko, ki se je kot srečna nevesta vračala na dom. Ljudje so gospo po ločitvi danes prvokrat zopet videli. Vsi so jo ljubili; sirotam in ubožcem je bila prava mati. Cela okolica je zaplakala, ko se je zvedelo o njenej nesreči. Sedaj pa so vsi privreli na Lipnico, da bi pozdravili svojo dobrotnico. Ona in Vinko sta vse enako prijazno sprejela in nagovarjala, ko so se okoli nju rili in stiskali. Vsak je hotel gospodu roko stisnóti in eden pogled iz gospejinih očij ujeti. A prvi med njimi je bil Brlogar in dalje drugi sosedje, katerim je Vinko v zadnjih časih dokaj dobrot storil. Vsi so vedeli, kaj je moral on prestati, kaj ona pretrpeti. Zato je danes marsikomú oko hvaležnosti in veselja rosilo, ko je videl Vinka, iz hudih nevarnostij rešenega, z Ljudmilo zopet možko zapovedovati na lipniškem domu. —

V prostornih izbah so imeli velike gostije; veselo petje in godba je izraževala radostna čutila. Dobriha je ubiral najkrasnejše in najveselejše pesni, in on, ki je doslej veselje drugih ljudij le černo in tiho opazoval, on se je danes v resnici tudi sam z njimi veselil. Nemirno življenje pri tujih, sovražnih ljudeh mu je že v početku zamorilo vsak radostni navod, a pogled na svoj rojstveni kraj mu je odprl vsa čuvstva prave destinske sreče.

Vinko je v ožjem omizji okoli sebe k prijaznemu razgovoru zbral vse odlične može; med njimi je bil tudi župnik in gospa Dobrinova, ki je s svojim sinom prišla gledat Ljudmilino domovje.

Sluga prinese list, ki je bil Binčetu namenjen. Binče se ustopi sredi sobe ter jame s čudno-resnim obrazom, kakor da bi kraljestva razdajal, pismo odpirati. Vsi ga gledajo.

„Gospica Nina je pisala.“

Društvo se glasno zasmee vedóč, kaj je Binče v Ljubljani počenjal.

„Kaj je pisala?“ prasha Matevž.

„Ona se odpove zavezi z mano, ker jaz nisem za njo pripraven ženin.

A njena sestra Lina me rada vzame.“

Vsi se še bolj posmejé.

„Kaj bodeš storil?“ pobara dalje Matevž.

„Sedaj sem prost. Line mi pa tudi ni treba jemati; saj jej nisem ničesar obljubil.“

„Pa saj tebi sedaj tudi ni žene treba, ko je Ljudmila domú prišla. Bode že ona gospodinjala.“

„Tako je!“ pravi Binče. „Dosta je že zakona v hiši, ko se je še korporal oženil. Midva bódeva pa dalje tako živela kakor prej, ptiče ločila, balon spuščala i. t. d.“

Popoldne je bilo na vrtu vse živahno. Deklice so zapele ter druga druge se držčč jele so plesati „kolo“. Zalika je vodila. Korporal se ni mogel nagledati svoje zale neveste, ki se je tako brhko obračala ter se z dražestno priročnostjo odlikovala s svojimi družicami. Ni se ganol od nje, zato so ga večkrat v kolo ujele in se mu smejale. A on je rad potrpel, da se je le pri tem bolj pokazala Zalikina spretnost.

Proti večeru so možje na bližnjem griči zažgali kres, da so plapolajoči, proti nebu švigajoči zublji v temnej noči svetu kazali dan rešitve in osvobojenja ter pričali slavnost tega dneva. Nato so z gorečimi bakljami v roci stopili pred hišo ter so k slovesu pozdravili lipniškega gospoda kot svojega novega župana; pri zadnji srenjskej seji so njemu sosedje soglasno izročili to častno službo. Vinko se jim je prijazno zahvalil ter jim v krepkem govoru vzbujal narodno zavest, domačo slogo in ljubav do domovine. Burni „živio“-klici so odmevali proti nebu, čuli so se vzbudni pozdravi na domovino in na vladarsko hišo. Vsi so se po tej slovesnosti gineni razšli, in župnik si je odhajajoč smehljaje šepetal: Vsi so osrečeni, prišel je čas blagega miru. Moje delo je končano. Sedaj, gospod, vzemi k sebi svojega hlapca!

Temno se je bilo že zmračilo. Ljudmila je bila dete spat dejala ter je pri oknu gledala v krasno jesensko noč. Zopet se je presrečna naslanjala na svojega moža, kakor v onem nesrečnem dnevu na vrtu, ko so Vinka potem nagloma odvedli v zapor. To so bili strašni časi, a sedaj je vse prestano. Vrtna šuma in cela lipniška okolica leži zdaj zopet v nočnej tmini tiho in mirno razprostrta, kakor v prejšnjih srečnih dnevih. Pri vrtnej ograji sloni dolga možka postava — Dobriha, ter ves zamaknen opazuje jasno, zvezdnato nebo. Večernica — Venus zliva z vso močjo in krasoto svojo žarno-milo luč na zemljo, da bi s svetnega pozorišča prognala ostudno zavist in krvni prepir, da bi vse stvarstvo zagrnela v osrečevalni sèn, oznanjujoč mu srečo in blagost: Mir, mir bodi vsem ljudem!

„V svetem miru počiva vsa priroda,“ pravi Vinko. „Tudi razburjeno človeštvo se je pri nas pomirilo. Ali do sedaj so bili strašni, pogubni časi za naše sosede in za najino mlado srečo. Koliko bede in žalosti so ljudje pretrpeli. Marsikaka sreča je uničena, marsikako mlado življenje zamorjeno, kakor mlada cvetka, ki iz tal izravana vela na tleh leži po prvem pomladanskem piši.“

Ljudmila nagne svojo glavico ter jo svesta si sedanje nekaljene sreče naslanja na Vinkovo ramo; srčno mu stiska roko, ko jo sladko prešine osrečevalni spomin moževe rešitve ter pristavi:

„Ali marsikaka videzno šibka rastlina je utrdila svoje korenine v zemljo, ukrepila steblo, da kljubuje viharju in po budem piši ostane ponosno kot zmagovalka na svojem mestu; nje niso zmogli — — pomladanski vetrovi.

Anton Bartel.

Slavospev jeseni.

Dobrotljiva jesen, boginja, ki z nebes
Z blagotvorno rokó doli na zemlje krog
Zlate trosiš darove,
Tebe hvali moj slavospev.

Tebi v slavo zveni jarni trgatve strel,
Iz prisojnih goríc tebe pozdravlja vrisk,
Tvojo hvalo prepeva
Vinogradnikov čili zbor.

Venec trsovih brajd, sočnega grozdja poln
Kraši tebi glavó, izmed rujavih las
V solnénem svitu leskeče
Žarnih jágod se biser zlat.

Kar cvetoča spomlad v zémeljski vrt vsadí,
Kar po letu zori solnce nebeški žar,
Ti nam siplješ v naročje:
Blagoslovljeni dela sad.

Vredno tebe časti ves človečanski rod:
Ti povračaš mu trud, lájšaš skrbij tovòr,
Ti mu vlivaš v skeléče
Rane trsa krepilni sok.

S plodom žetve obdán, v krogu otrók, vesel
Vrača zdaj se ratar, kakor bučéla v panj,
V zimsko svoje skrovišče,
Kjer uživa tvoj sladki dar.

Lovro Anželov.

Razni glasi.

In ko so leta tekla,
Postarala se sva, —
Ko megla sva se vlekla
Čez širno plan poljá.

Za nama so kazali
Neumni tí ljudjé,
In pikro so dejali:
To veje so suhé.

Učenják po polji
Sam zamišljen hodi,
O človeštvu ničnem
Modrec slabo sodi.

Ko pa to premišlja,
V lužo koj zagazi,
Da po zemlji hodi,
Mož premalo pazi.

Ko se po gozdu sprehajam,
Bridke pretakam solzé,
Skrivno vrhovi šumijo:
„Kaj si otožno srcé?“

Prašajte rají oblake,
Črne oblake nebá,
Ki se od tamkaj drvijo,
Kjer mi je draga domá.

Nivalis.

Viženčar.

Povest.

Spisal Anton Koder.

I.

Bilo je spomladi leta 184— Po holmih je že davno izginol sneg. Le kedar so kmetje v dolini proti večeru v zakot, t. j. v višavo med Grintovec in Košuto pogledovali, pomišljujoč, kakovo vreme bode drugi dan, kajti jasno ali oblačno nebó v tem gorskem zakotji bil jim je, kar svet pomni, negoljufiv prorok vremenski, zmajevali so z glavo in dejali: „Hudiman, Grintovec je še vedno v sneženem plašči, kakor zaklet je v večno zimo, ako je že tudi kopno okoli in okoli.“ In ravno to ni dobro znamenje. Iz prepričanja vedó, da je bila pred petnajstimi leti strašna kolera v dolini, ker je še o tem času Grintovec bel plašč nosil, da je nekaj let pozneje vso setev toča pobila itd. In tudi letos, sveti križ božji, ne kaže to znamenje nič prida. O vojski se govori okrog in okrog. Ogri se bajè „puntajo“, sosedov sin je iz Italijanskega pisal, da tam vse kar vre „proti cesarskim, in najboljša priča je to, da je birič že v nedeljo pred crkvijo klical, da bode letos še éna nabira mladenčev v vojake in da bode raznašal takoj liste vojaškim novincem, ter je zabičeval in grozil, kakova kazen čaka onega, ki se zoperstavlja cesarskemu kraljevemu povelju.

Takov spomladni večer, ko so ugibali poljski kmetje, tako imenujejo namreč gorjanci svoje sosede po dolinah, kakovo vreme bode drugi dan, korakal je po strmem potu možak, in če sodimo po tem, kako je svoje zavihane mustače včasih brez potrebe pogladil, kako je postajal in z železom okovano težko gorjačo v pot zapičil, svetlo s cesarskim orlom in rumenim obrobjem okinčano pokrivalo snel in nekaj kuštravih las od obeh stranij proti pleši na temenu poravnal in pa klet: „Prokleti Viženčar, kam so te krokarji v to gorsko gnezdo zanesli,“ lahko rečemo, da birič, to je bil ta gorski potovalec; ni o vremenu ugibal, temveč jezil se je, da mora še nocej visoko v goro Viženčarjevemu sinu vojaški list izročiti.

Solnea je bilo komaj še za dober srp veliko ondi za laškimi hribi videti, ko dospje cesarski služabnik na višavo in zagleda pred seboj veliko zidano in pobeljeno poslopje. Biriču ni bilo novo. Mnogo potov je že korakal po strmini k Viženčarju. Vselej se mu je prišedšemu na vrh odvalil težek kamen od srca, kar je naznanjeval globok in dolg potegljaj sape iz prsij, kakor češ, zdaj smo pa tú, in Viženčarjev pravi brinjevec bode potolažil truden život, in tudi kaka mesena klobasa se bode izgubila v prazni želodec.

Saj je bil pa tudi Viženčar pravi mož. Trd sicer in neukreten kakor

hrastova skorja, kedar ga je bilo potreba pregovoriti za to ali ono misel; ponosen, kakor malo kdo, če se mu je velevalo od gosposke to ali ono; dobrovoljno in brez kletve ni ubogal nikdar. A vedel je tudi, kaj se spodobi, če stopi tuj človek v hišo. Že ime Viženčar mu je bilo nekako višje in boljše od navadnih Reparjev, Hruševcev, Srakarjev, kakor so se klicali navadno kmetje v dolini, in navdajalo ga je lepo notri v planine na Krvavec, Košuto in Strmi vrh pa do skalnatega Grintovca se razprostirajoče posestvo z nekako odurnim ponosom proti manj imovitim kmetom. Kdo mu je izbral ime Viženčar, ni znano. A umevno je, da so ga zvali tako zaradi višave njegovega doma, ki je odseval s svojimi vedno pobeljenimi stenami kakor bela erkev po vsej gorenjskej dolini in notri dol na ljubljansko polje.

In Viženčar je bil v resnici imovit kmet. Ker mu visoka lega ni bila ugodna za poljedelstvo, oral ni več prahe, travo je puščal rasti povsod in redil je goved dvajset parov v hlevih in na planinah, ovac in koz pa skoro sešteti ni bilo, kedar je računil viženski pastir, ali mu ni kakove odnesel pritepeni volk ali bistrooki jastreb, vozéč se ob vrtoglavih prepadih.

Viženčar je ravno v sobi skozi velike očali križe in kavke v velikej pratiki pregledoval in računil, koliko telet bodo še storile njegove krave sivke in breze in dimlje do semnja svetega Primoža v Kamniku, da jih tja s telički na prodaj požene, ktere bode Italijan drago plačal kakor vselej, ko birič pred durmi zakašlja in potem v zaduhlo, a prostorno stanišče stopi.

Ker se Viženčar zaradi tega ne da motiti in se niti ne ozre ne po prišleci, potrka birič s svojo okovano gorjačo ob tla in pravi: „Viženčar, če bode te vse zapomnili, kar tam notri stoji zapisanega, bode te pa učeni kakor večna pratika, ki vé kdaj bode solnce črez sto let mrknolo in pa pod ktero zvezdo grozdje najboljše zori in se mošt dela, ha, ha! Viženčar, je-lite, tako je zapisano notri?“

Izgovorivši palico na kljuko ob zidu obesi in rine meni nič tebi nič s hrbitiščem naprej za omizje, kjer gospodar sedi, da črvive orehove noge škripljejo. Potem pa položi polagoma nekaj pisanja iz dolgo-petače oguljene sukne na mizo.

Viženčar, visokoraščen možak, povzdigne zdajci z žulavo desnico očali, premeri precej ostro soseda izpod njih, potem na pol osivele lase raz temnega čela pogladi in še le, ko z debelim svinčnikom pod znamenjem svetega Primoža velik križ nariše, pristavi:

„Muren, kaj pa ti kolovratíš že zopet po gorjaneih, kaj dobrega te nikdar ne prinese sem? Vedno le daj, daj, nič kot daje naj izmed nas eden, to je gosposka beseda, kmetje so le molzne krave, nič drugega.“

Pri teh besedah položi očali raz nekoliko zarudelega nosa v pratiko in jo za podobo svetega Florijana v kotu viséčo potisne, izza pasú mehur

tobaka izvleče, ga pred biriča porine in pravi: „Kaj pa novega torej, kaj in — pa pil boš tudi, je-li?“ Potem ponosno vstane, omarico v zidu odpre, veliko in malo steklenico iz nje na mizo postavi, v manjšo kupo nekaj čiste tekočine vlije in déne: „Muren, zvrni ga, pravi brinjevec je, toliko vode ni v njem, da bi si vrabec z njo rep opral,“ sam pa po pisanji seže, ki pred tovarišem leži, a kakor da bi se bil spozabil, spusti ga v istem trenutku, menéč: „Kdo bi umel te kavke učene? Viženčar se jih ni učil nikdar, a zaradi tega mu ni bilo žal in mu neki tudi ne bode.“

Ko si birič Muren brke s kazalcem in palcem desne roke na novo po beriško naviha, meni: „Ne jezite se Viženčar, novcev danes ne bode potreba šteti, akoravno jih imate na mero pod podnicami zakopanih, a pila ga bodeva in še nekdo z nama za odhodnjo; potem pa puško na ramo, telečnjak na hrbet in „z Bogom ljub'ca, stariši“.“

Med tem ko se birič tako šali, poišče listič izmed pisanj, menéč, a ha! ta le bo pravi, nasloni se na omreženo okno in čita počasi in resno:

„Janez Gaber ali po domače Viženčarjev Janče se s tem listom opominja resno in zadnjič, da se ima v osem in štiridesetih urah po prejemu tega povelja oglasiti pri vojaški oblasti v Ljubljani kot vojaški novinec in ob enem naznaniti, ali je pri volji plačati namestnika, sicer se bode po postavi proti njemu kot begunu postopalo.“

Prebravši svoj ukaz poškili birič nekako ponosno na svojega soseda: češ, tu veš zdaj, da te imam danes po drugej strani v oblasti ter si dá od Viženčarja v zapisnik velik križ v znamenje, da je resnično oddal ukaz, narisati, lastnoročno pa njegovo ime pripiše.

Viženčarju se med čitanjem skremži obraz v zaničljiv, nekako hudoben posmeh, hude velike obrvi pa se našopirite nad majhnimi sivimi očmi, in ko biričev list po mizi zatoči, pravi: „Kaj to meni mar? Gosposka naj ga sama išče, če hoče, jej povej! Jaz ga že tri dni nisem videl in si ga ne želim. To pa rečem nocoj tebi in vsakemu, rajši zadnji vinar vrh Grintovca v najgloblji prepad vržem, nego bi ga gospódi štel, da bi tako sprijeno seme vojaščine oprostila. To si zapomni!“ Izgovorivši napolni prazno kupico ter jo v enem dušku izprazni in krepko, da zazveni, na mizo postavi.

„Nič ne dé, nič ne dé, pa jeze ni potreba zaradi tega med nama,“ povzame pomirovalno birič, hudobno zamežika, potem se na desno proti možaku nagne in mu polglasno v uho šepete:

„Kaj pa Cilja poreče, če Janče višnjeve hlače obleče, na Laško pomaršira in ondi morda za vselej z lastnim životom zemljo pognoji? Recite Viženčar, kaj!“

Viženčar se zgane pri teh besedah, kakor da bi ga bile iznenadile, dolgo časa v pol izpraznjeno kupo gleda, potem s koščeno pestjo ob mizin ogel udari, da se steklenica prevrne, in vzklikne: „Vrag, da bi se vsak jezik v mojo hišo utikal in nas po zobeh okoli nosil, molči birič o tem ali —.“

Poslednjega stavka ne izgovori, temveč s strupenim pogledom tovariša premeri, potem kupo pred-enj porine in pravi:

„Na pij, pa vsemu svetu povej, če hočeš, da Viženčarjev ne bode imel nikdar Cilje, in sicer zato ne, ker ima njegov stari še nekaj pravice in oblasti.“

„Nič jeze, pa nič hudobe, prijatelj,“ prigovarja zdajci birič tovarišu in pristavi potem: „Jaz sem le tako o dekletu omenil, ker sem pred nekimi tedni po naključji naletel na zaljubljeni parček, kakor svet pravi. Pa pri mojej veri, da je lepo vzrastla Cilja, kakor konoplja ravno, pa obraz ima kakor makov cvet in pa oči, povem Vam, črne, goreče oči kakor živo oglje, in govoriti umé, da jo je veselje poslušati. Jaz sem se o tem prepričal sam, ko je z Vašim sinom ondi na strmini ob znamenji slonela, pa debele solze so jej kapale po lici, ker ljubček je bil žalosten, da mu je glava na prsi visela in dejal je:

„Cilja, saj veš in poznaš očeta, srca nimajo zá-me. In zdaj bode vsemu konec, na vojsko pomarširamo, nazaj me več ne bo.““

Tako je pripovedoval birič, ko se ga je jelo prijematí žganje in tudi Viženčarju je postajal polagoma jezik okoren, prejšnje srditosti je pozabil, tovarišu žulavo desnico pomolil in dejal:

„Prijatelj, glavo bi ti ubil, ko bi vedel, da lažeš, a tako ga bodeva zvrnola še nekaj kupic, ker si mi odkril resnico. Pa povém ti povrh, glej da zveš, kje se potika sin, in gosposki naznaniš, da nimam novcev zá-nj in da mi je prav, če mi ga s pota spravi, — saj delati noče, povrh bi se pa ženil rad, a naj se le kakor cigan za plotom, na Viženčah pa nikdar ne, le razumi me.“

„Goloba odnese kmalu cesarski orel, kaj pa bode z nedolžno golobico in praznim golobnjakom potem?“ norčuje se birič, pogleda globoko tovarišu v oči in pristavi: „Meni se dozdeva, da stari še lahko dovrši, kar je mladič zamudil; lepo posestvo ima, žene ne, in deklico kakor nagelj lepo pod streho, ki tudi gospodinjiti zna.“

„Molči!“ vzklikne zdajci Viženčar, a tako kakor da bi mu bile po godu te besede, in prijeten smeh mu igra okoli usten. „Šestdesetleten ženin in osemnajstletna nevesta, kaj misliš, kaj pa svet poreče?“ odvrne potem.

„Svet naj govori, kakor mu je drago, če le nevesta pritrdi, pa je prav,“ odgovarja smeje se tovariš, polno kupo dvigne in pravi: „Na zdravje

Viženčar, kedar se zopet oženiš, me pa za svata povabiš, in s tvojo nevesto bi se tudi še zasukati znal, ti pravim.“

Komaj je pivce izgovoril te besede, ko strašno šipe na oknu zazvené, in na mizo prileti težko grčevo poleno, ki steklenice na mizi razbije in biriča na desnici zadene, da zakolne in hotéč upognoti se pod omizje pade.

„Peklo in vragi!“ vzklikne zdajci Viženčar, plane kvišku, zgrabi po puški na steno ter kolnéč na dvorišče hiti. A bilo je zastoj. Črez četrť ure se zopet vrne in pijanega tovariša ogovarja: „Birič po konci, lovit pojdi hudiča, ki si ga klical, jaz ga ne bodem.“

„Janče, Janče, roko si mi zdrobil,“ stoka birič, „dobro vé m, da si bil ti, a nihče drugi.“

Tako sta se prepirala v temi gospodar in gost, dokler ni zaspal drugi strahú pred maščevalnimi poleni pod klopjo, prvi pa se je po tej dogodbi popolnoma iztrezil. Pozno v noč je še hodil Viženčar po sobi gor in dol. In čudno, kolikor bolj mu je temnela podoba njegovega sinú v razsrjenej glavi, toliko svetlejšje je stopala ženska, katero mu je birič tako mojstersko narisal, v sredino vseh njegovih mislij.

II.

Drugo jutro je Viženčar pozneje vstal, kakor je bila sicer njegova navada. Birič je bil že gotovo čez goro in plan, ko je pri hrastovej mizi v veži sedéč zaspane oči mel in z mezincem leve roke pipo tobaka tlačil.

Ker ni bilo nikogar domačih na ogled in se mu je jelo od dolgega časa zdehati, stopi na vežni prag, zavpije proti stranskim poslopjem: „Cilja!“ ter bolj tiho pristavi: „Vrag naj jo vzame družino, piščanec v kurniku bode kmalu več postrežbe in veljave imel, kakor jaz.“

Precej potem se izza vrtne ograje ozre mlada deklica in pravi: „Oče, precej pridem.“ Izgovorivši izpusti motiko, s katero je gredice delala, in prišedši na vežni prag nadaljuje: „Jaz sem mislila, da še spite oče, zato je vas nisem hotela buditi, ko je birič na vse zgodaj odhajal in mi isti list, ki na mizi leži, izročil menéč, da ga oddajte, komur je napisan.“

Končavši si s predpasnikom roki obriše in v kuhinjo po zajutrek hiti. Starec pa zre moléč in kakor zamaknen v njo. In čudno, zakaj se mu dozdeva baš danes lepša kot sicer, zakaj je njeno lice prijaznejše, njene oči bolj žareče, njene dolge s pisanim trakom prepletene kite bolj črne barve, in njen vitki, nekako gosposki život tako prikupljiv staremu pogledu? Ko Viženčar za svojo dekle Ciljo tako gleda, vrne se ona iz kuhinje in skledo zavretega mleka in pol hleba črnega kruha pred-enj na mizo postavi.

On poslednjega niti ne pogleda, temveč po lističi, na mizi ležečem, seže in ga deklici podá, rekóč: „Na, pa ti oddaj cesarski ukaz, saj gotovo veš, kje je oni, ktereга išče gosposka!“ Pri teh besedah lahko kakor dvajsetleten mladeneč tovaršico za roko ulovi in pravi: „Cilja, ne ustraši se, ko zveš, kaj je zapisanega na tem listu. Jaz sem ti mož-beseda in tu imaš mojo desnico, da je boljše za te, če si pametna in ubogati hočeš. In zdaj je zadnji čas, da se je spremenilo vse na dobro.“

Izgovorivši upré pogled v plaho deklico, da ona sraméč se obraz pobesi in poobjemši jo okoli pasú primora jo, da sede poleg njega. A Cilja zdajci po vsem obrazu zarudí, roka se jej trese, siloma zopet vstane in pravi: „Oče, jaz vas ne razumem, kaj namerjavate danes, — ter se boječe okoli sebe ozre, kakor bi hotela reči: „Kaj bi si mislil kdo, ko bi naju videl tako?“

Starec je v malej zadregi, kar naznanja s tem, da deklíčino desnico izpusti, obe roki v hlačna žepa potisne in z denarnim drobižem v njih žvenketajoč, nepremakljivo pred se na mizo zre, kakor da bi hotel opazovati, kako so črvi v teku let orehov les razkrižali in razorali. Posled se bolj skrivši izpod čela po deklici ozre, komolca v kolenu in glavo v dlani podpré in proti tovaršici nagnovši se pravi: „Torej ti nočeš in trmasta in svojeglavna ostaneš? Kaj pa potem porečeš, če ti povem, da imam tudi jaz nekaj pravice in dolžnosti do tebe?“

Potem še enkrat deklico za roko ulovi govoreč: „Sem k meni sedi in poslušaj, potem pa sama sodi, kakor ti drago!“

Kdo sem jaz, veš in ti je znano, da tvoj oče nisem in brat ne, pa da sem te imel vedno kakor lastno hčer in sestro.

In še danes bi dal najlepšega vola ali kravo iz hleva ali pa še več, ko bi bilo potreba, da bi teh sivih las ne bilo na glavi, da bi mi bilo čelo gladko, kakor ga mladi ljudje in neveste ljubijo, pa da bi ti spoznati hotela, da sem Viženčar, ki ima najlepše posestvo na daleč okrog in pa voljo in srce osrečiti novo gospodinjo, ktere že dvajset let pogreša.

Že davno so mi svetovali, naj si poiščem novo ženo, a hotel nisem, saj sem imel Mino pri gospodinjstvu, zdaj pa že v grobu počiva.

Kaj bode potem s Ciljo, ubogo siroto, brez očeta in matere? Srce bi me bolelo, ko bi jo moja žena pisano gledala in podila od praga, kjer je odrastla. In pa kaj še, sveta obljuba me veže na nekaj, od česar me nihče kot rimski papež sam odvezati ne more, in tega še do danes nisem živje duši odkril, a tebi vendar hočem. Moja ranjca žena, Bog jej daj večni mir, ležala je ravno v otročjej postelji na drugem porodu. Že tri dni smo čakali novorojenca, a zastonj.

Pripeti se, da so bili ravno cigani tedaj v našem kraju in med njimi ženska, ki je slovela zaradi zdravniške vednosti. Ko vidim, da je ranjca žena v smrtnej nevarnosti, hitim za cigani, molim in obljubujem med

pôtem, da plačam pet maš na gori pri svetem Ambroži in da vzamem revnega otroka za svojega, ko bi mi Bog utegnil vzeti lastnega, ki ga pričakujem, če mi le ženo pusti. In v resnici dohitim cigane in čarodajko ciganko, kakor so jo imenovali, in ona se vrne z menoj z lastnim še le nekaj tednov starim dojenčcem v naročji. Njenim zdravilom se posreči, da porodi žena, a kakor sem bil jaz prepričan, mrtvega otroka, akoravno je ona nasprotno trdila.

Poslednjega se vé da nisem smel naznaniti slabotnej ženi, s smrtjo se borečej. Tako je minol prvi dan in drugi, materi je odleglo in ciganka je izginola z mrtvim otrokom in pustila lastnega, črnooko, črnolaso punčiko, — katero smo krstili potem za Ciljo, ker se je rodil pravi otrok na dan svete Lucije. Nepopisljivo veselje je imela mati — z zapuščeno siroto, saj je mislila, da je njena in jaz si jej nisem upal resnice naznaniti. Ko se neki večer pozno domú vrnem, najdem tebe v naročji mrtve matere.“

Pri teh besedah preneha pripovedovati, zatisne z rokama oči in ko si z dlanjo debelo solzo raz njih obriše, nadaljuje: „Cilja, zdaj veš, kdo si ti in kdo jaz, in veruješ, da me vežejo dolžnosti do tebe. Ker je zvedela po smrti moje žene vsa okolica o tej dogodbi, nisem te mogel imenovati lastno hčer, kakor sem sveto obljubil, — a danes črez dvajset let izpolnujem dano besedo in ti kličem: Bodi moja nevesta!“

Izgovorivši potegne z desnico po razgretem lici, upré svoje oko v blede deklico in ponavlja po dolgej tihoti: „Cilja, ali nimaš odgovora mojemu vprašanju?“

Zdaj še le se zgane deklica. Zarudela plane kvišku in pravi: „Oče, zakaj mi niste povedali prej te dogodbe, zakaj ste molčali dvajset let o tem, kar so brez dvoma govorili ljudje, kajti majali so mnogokrat z glavami, ko sem jih dohitevala ali srečavala iz cerkve gredóč. Zdaj ko je prepozno, mi je jasno vse.“

Zopet je nastala tihota pri teh besedah. In če sodimo po tem, kako je spreminjal starec barvo na obrazu, kako je pobesil glavo in nekaj nerazumljivo pred se mrmral, vidimo, da je bil v neprijetnem položaji.

„Prepozno torej, prepozno,“ ponavlja glasneje Viženčar, pogleda nekako resneje v deklico ter pristavi:

„In ali ti hočem povedati morda, zakaj ti prihaja prepozno moja ponudba, zakaj ti je čelo Viženčarja preveč nagubančeno, njegovi lasje presivi, njegov život preupognen in njegova roka, ktere bi se oklenolo na stotine deklet, prestara?“

Pri teh besedah še hoče enkrat strmečo deklico poobjeti, nagne se še enkrat prijaznega obraza proti njej, a ko tovaršica boječe vzklikne: „Oče, ne morem, ne smem,“ in se mu umakne, udari jezno s pestjo ob mizo, vstane in molčéč iz sobe odide.

A zdaj vzkipi deklčina osupnenost in skrivno gorjé do vrha. Čez belo omizje omahne in toči solze, da se jej uderó izmed prstov, s kterimi je zakrivala svoj otožen obraz.

III.

Za Viženčarjevim poslopjem se dviguje strm, s smerečjem in sključenimi borovci obraščen hrib, sem ter tja se najde tudi gréav ali strohnel gaber in kaka osamela bukev. Črez to višavo pelje edina pot na planine, ako smemo s koreninami preraščeno in od hudournikov razdolbeno cesto tako imenovati.

Za hribom se razprostira na vzhod in zahod odprta dolina, tako zvana viženska planina. Tri pastirske kočé nahajamo ondi; srednja je Viženčarjeva, ena Jagosceva in zadnja, v vzhodni strmega Krvavca, je barona Križkega.

Poslednja je najprostornejša in v zavetji pred mrzlim severjem, ki pogosto tu svoje burke uganja, da ob poletji jagnjeta in koze raz pečin v prepade meče.

Na borovčevem štoru je sedel prihodnjo noč pred Križko kočó človek. Ker je imel glavo uprto v dlani in je luna le sem ter tja posijala izza oblakov, ne moremo povedati, kakov je bil njegov obraz, a če sodimo po dolgih črnih kodrastih lasih, ki so mu viseli izpod pokrivala, na katerem je bilo utakneno zakrivljeno pero divjega petelina, in po krepkih, žilavih rokah in širokih plečih, ogrnenih s kratko kamižolo, rečemo lahko, da je bil mlad in močán. Dolgo časa je počival molčéč, posled pa govoril sam s seboj: „Zakaj nisem ubil črepinje črnej kavki, cesarskemu biriču, ki se utikuje v stvari, ki ga toliko nadlegujejo, kakor lanski sneg. A ušel mi še ni, če Bog dá. Poznal me bode in zvedel, kaj se pravi, pošteno deklico obirati v pričo onega, ki nima srca za me.“ Izgovorivši skrči pesti, plane kvišku, pobere gréav krepelec, ki mu je za palico služil, popravi kamižolo in se ozre v mesec, ki je ravno izza oblakov pogledal, rekóč: „Zdaj grem, le poglej me, zaspani tovariš! Po vojaški list grem, da ga raztrgam in zmeljem v prah, kajti rajši vidim, da me koze v najvišji prepad na repu odnesó, kot bi vojakom služil, in ravno zato ne, ker bi radi, ker bi ves svet rad ugonobil Jančeta, a ga ne bode.“

Tako se je grozil mladeneč, in lepe, duhovite oči so mu žarile kakor za kažipot. V resnici bil je v jezi strašen videti. Kakor orjaku se je videla njegova ravna, visoka postava v mesečini, ko je po strmeji, skalnatej stezi v dolino proti gošči korakal. Še nekaj časa se je čula njegova težka stopinja, ko je z okovanimi črevlji iskre ob kamenji kresal, in zopet je bilo vse tiho.

Pozno je moralo biti, ko dospe naš znanec na dvorišče vižensko, kajti čulo se je že petelinovo petje, in polna luna je stala sredi neba.

Najprvo ob konjskem hlevu postoji in posluša, ali morda stari hlapec Juri spi, potem izpusti hišnega psa, črnega kosmatince Sultana, ki tiho cvili in se veselja po njem spenja, raz lanca, kakor da bi hotel zabraniti njegovo lajanje.

Ko je vse v redu, vzame izza skladnice drv malo lestvico ter jo lahko pristavi na severnej strani hiše, kjer so okna precej visoka, stopi na četrti klin in na omreženo in z belim prtom od znotraj pregrneno okno potrka.

Zdajci uho na šipo pritisne, ker se pa ničesar ne gane, potrka v drugo močnejše.

Zopet je bilo zastoj. Mladeneč se zgane, čaka, posluša in kliče: „Cilja, ali spiš? Odpri, nekaj važnega ti imam naznaniti, — potem pa grem, grem tako daleč, kakor je svet širok.“

Nihče ne odgovori, nihče se ne gane. Trkalec zdajci zbledi, nemirno popravi pokrivalo, ki mu je zlezlo na oči, upré se v okno s pestjo, in „cin, cin“ se čuje, ker je šipo nevedoma utrl, in ko se potem ozre v spalnico, zagleda v mesečini prazno posteljo. Kaj je to, si misli. Kar pomnim, spala je tu Cilja, zakaj nocoj ne, kaj se jej je utegnolo pripetiti in ali je morda več domá ni. Teden dnij je še le, kar je odšel, kar se je sprl z očetom, ker so mu očitali, kaj pravi svet o njem in o domačej deklici, in ker je pritrdil, da bode le ona nekdanj njegova nevesta, ali nobena, sunol ga je lasten oče čez prag in — preklel. In tedaj je jokala Cilja in mu obljubovala, da mu ostane zvesta, da poskusi vse, omečiti trdega očeta.

In zvedeti mora še Janče nocoj kako in kaj, prej ne more od doma. Zaradi tega zapusti okno, odpre siloma lesena vratica, ki zapirajo na južnej strani podstrešje, in pride po tem nenavadnem potu v vežo. Ondi ukreše luč, gre v kuhinjo, v spodnjo sobo in opazi povesod, da je vse v nekakem neredu, akoravno je Cilja najboljša gospodinja in ima povesod svoje okó. Na ograji pri peči najde celó staro Ciljino obleko, ktero je nosila pri delu, njenih lepo opisanih nedeljskih čevljev pa ni na polici, kjer so bili vedno, če ni bila v crkvi pri fari, in tudi-njene molitvine knjižice manjka v tramovej poči. Kaj je to, dobrega ne pomeni. V tej nepričakovanej zadregi hiti Janče iz sobe skozi vežo v nasprotno stran, kjer je spalnica očetova. Lahno oddrsne nezaklenene duri in najde na postelji spečega, a popolno opravljenega očeta, Viženčarja. Na mizi poleg postelje stoji na pol prazna velika steklenica žganja. Gotovo je pil pred spanjem in zaspal v žganjskej omotici.

Nevedoma se zgane sin, ko vidi pred seboj osivelega roditelja, kteremu se bere celó spečemu na obrazu, da ne uživa sladkega mirú in pogovarjajóč se v spanji, kriči zapored: „Janče, Janče, beži, jaz te sovražim, beži, skrij se, preganjajo in sovražijo te vsi, ki te poznajo.“ Milo

se stori mladenču v tem trenutku. Zakaj tava po noči kakor tat v lastnej hiši, zakaj se potika kakor tihotapec po planinah, zakaj se skriva ljudem? Zato, ker ima čudnega očeta, ki ga sovraži na stara leta, akoravno ga je ljubil nekdanj kot lastno oko, in zato ker misli noč in dan na ubogo deklico.

Dolgo stoji Janče nepremakljiv pred spečim očetom in posluša sanje, ki se mu pletó v glavi. Posled se stavec nenadoma zdrami. Kakor preplašen iz čudnih sanjskih podob plane kvišku, a zagledavši sina poleg brléce svetilnice, zakolne in vzklikne: „Rokovnjač, kdo ti je dovolil skozi zaprta vrata v mojo hišo? Kaj hočeš v poznej uri?“

Izgovorivši si mane zaspane oči, po steklenici z žganjem poseže in v enem požirku zadnji ostanek izpije, potem se pa, ne menéč se dalje za sina, zopet uleže.

Mladeneč nekaj časa molči, potem bližje k postelji pristopi in pravi: „Da me niste klicali domú, to vém. Vendar prišel sem sam po list, ker ga nočete za menoj pošiljati, kakor ste trdili biriču. Dajte mi ga torej, da vam s pota v vojsko grem. Ondi švigajo bajé svinčene krogle, morda se me ktera usmili ter vam iste novce prihrani, ki bi jih morali za me šteti, ko bi me hoteli odkupiti. No poslednjega zdaj ni potreba več, tudi je prepozno. Janče hoče biti vojak, takov vojak, da bodo tri fare govorile o njem in da bode viženska hiša imenitna, kakor so cesarski gradovi.“

Nekaj časa je tihota potem. Viženčar se ne gane, kakor da bi ne bil čul strupenih sinovih besed, a posled ga kakor je videti, siloma strast premaga. Kvišku plane in zgrabi za puško, ki visi ob steni, nameri na sina in kriči: „Poberi se mi iz očíj, ali pa se spozabim, da si moj sin!“

Sin sicer zbledi, a se ne gane. Posled odpne celó s srebernimi gumbami zapet brezrokavnik, razgali srajco iznad prsij, položi prst desne roke na levo stran in mirno pravi: „Oče, pomerite sém, tu je srce, tu zadenete najbolj, če vam je po volji? Vendar predno s sveta grem, poprašam vas še, kje je Cilja? Ni je več tu, kakor sem se prepričal, in z njo še moram prej govoriti.“

Stavec osupne pri teh z nepopisljivo milobo govorjenih besedah, puška mu omahne in nekako boječé pravi: „Išči sam deklino trmoglavo, če hočeš, jaz ti je ne bom. Ubogati ni hotela, in kdor ne uboga, nima prostora pod mojo streho, to si zapomni!“ Izgovorivši zopet puško na steno obesi in sobo zapusti.

Janče je bil sam v spalnici. In čudna sprememba se je vršila v njegovih prsih, kajti prej mirne lepe oči zažarele so kakor pol pogaseno oglje, ko potegne vihar, čelo visoko in prijazno se mu je zmračilo, tresel se je na vsem životu, da se je moral opirati z desnico ob očetovo posteljo.

Zdajci se vrne Viženčar. Neki papir vrže sinu pod noge in pravi: „Tú je vojaški list. Gosposka te išče. Pojdi, kamor se ti veli, in če se spametuješ v cesarskeji suknji, vrni se, pozabiti hočem, kar je bilo. Zdaj pa nimam vinarja za te. Ne škoduje ti skusiti nekaj svetá. Morda pri tem tudi beraškega dekleta pozabiš in ono tebe.“

„Rad grem, ne skrbite, obljubil sem vam, da bodem imeniten vojak, da vam nekaj stotakov prihranim, da mlade ciganke v zakon ne jemljem,“ pravi sin, pobere pisanje, ozre se vá-nj, kakor da bi hotel čitati, kar stoji notri zapisanega, potem — ga raztrga v drobne kose in vrže skozi odprto okno na prosto, rekóč: „Viženčarjev ne potrebuje takovih vabil. Sam gre in sam pride, kedar hoče in ga je volja. Potem poseže na steno po puško in pristavi: „Dober vojak potrebuje orožja, in ta risanca je vajena svinca. Spremila me je toliko potov v goro, zakaj bi me danes ne, ko grem zadnjič neveste iskat, katero ste vi sunoli čez prag za sinom, ker ni hotela poslušati ženitninske ponudbe šestdesetletnega starca.“ Izgovorivši hoče oditi, a Viženčarju, ki je umel zadnje besede, zavré zopet kri, za puško zgrabi ter jo hoče kričéč in kolnéč sinu izviti. Vname se hud boj. Po nesreči se izproži orožje in rani starca v dlan, da se mu vlije kri in da omahne na posteljo nazaj. Sin pa zapusti hišo, prekorači dvorišče, pokliče starega hlapca ter mu ukaže, naj obveže očetovo rano, sam pa preskoči plot za poslopjem in v noči izgine. (Dalje pride.)

Najlepši zaklad.

Here they are, I have
saved my treasure.
O. Goldsmith.

Na skalnatej obali razválina stoji,
Kjer Dunav veličastni šumé se tja vali;
Tu blesketal se v solnci nekđaj ohól je grad,
V njem býval blizu Turske kristjan, Slovan bogat.

Imel je blago ženo, nje srce vse časti;
Imel je hčer prekrasno, kí daleko sloví.
Hči videla pomladi je komaj trikrat pet,
A viteški mladeneč že vsak za njo je vnet.

In poleg lepe hčerke igral je bratec mlad,
Skakljal je po livadah, nabiral cvet in sad;
In sestra, rajska slika varuha angelja,
Ga kliče, nežno svari ter mu rokó poda.

In ko večerno solnce na gradu križ zlati,
In na oboku neba se zarija žari:
Sta zopet doigrala sestrá in mladi brat,
Zapuščata livade in vračata se v grad.

A tu jeklena roka zagrabi divno hčer,
En krik, en vik obupen, — in več je ni nikjer;
In fantek, bled, preplašen, kakor pregnana zver,
Do grada naglo teče, prispé do glavnih dver.

Tu „oče! mama!“ vikne, da v gradu zajéči,
Opešan pade, vzklikne: Zdaj sestrice več ni!
In oče praša, prosi, a fantek se ihti,
In pol z rokama kaže, kar pol izgovori.

Zdaj vzame oče puško, opaše dragi meč,
Zajaha konja belca, ga kakor blisk podéč;
In prav na turskej meji roparje dohiti,
In z njimi v boj obupen, v krvav se boj spusti.

Na prvega nameri . . . v krvi leži ubit;
Po drugem z mečem mahne, razkolje ga srdit;
In tretjega zabode, da zgrudi se na tla,
Raz konja nezavestna z njim pade deklica.

Zdaj burje piš nastane, hrastovi se šibé,
Valove Dunav meče, šumi, buči in vre;
Čelado sname oče in valček v njo vlovi,
Ko hčerko z njim pomoči, vrno se jej moči.

Ta otca se oklene, moléc na njem visi,
In burja se poleže, večernica blišči;
Zdaj oče hčerko k sebi na konja posadi,
V objemu ljubke srečen v svoj grad domú hiti

Ko gradu se približa, ga že pokriva noč;
Raz konja hčerko sname, ta biser svoj cvetóč,
Z njo h gradu gori stopa s ponosom, vsaj peljá
V naročje ljube žene otroka dragega.

Ko stopnice doseže, nebo se zažari,
Iz strehe plamen švigne in v ognji grad stoji;
Na vrata s puško trešči, železni klin spusti, —
Iz ognja ženo reši in k hčerki z njo hiti.

Sedaj v obupu tihem objamejo se vsi,
In grad, titanska baklja, puhti, pokljá, gori;
A kakor grom z nebesa, ki trešči v jasni dan,
Zavpije blede mati: „Moj otrok! moj Milan!“

In oče, lev v obupu, se v ognja žar spusti,
Kjer fantek zla ne sluti in v sladkem miru spi;
Z močjo ulomi vrata, s srčkom ven beži,
Za njim se vdere streha, in Dunav zabuči.

In razoglav pred Bogom, otroka gor držéč,
Spusti se na kolena, med svojimi moléc:
Sedaj, moči sovražne, končajte kar imam!
Zaklade sem najdražje otel, iztrgal vam!

Svobodne misli o naši izobrazbi.

(Dalje.)

III.

Jaz prehajam k drugej potrebščini, k znanstvenej. Znanost ali znanstvo je sploh spoznavanje svetá (prirode) in njega razmer k človeškemu duhu, tedaj tudi k življenju. Znanost je proizvod sile, pa tudi volje. Borba s prirodo, borba človeka s človekom je človeški um razbistrila in izpodbudila, da so se jela znanstvena vprašanja staviti. Iz praktičnih ozirov so s časoma nastali theoretični. Vendar pa je med obojimi trdna zveza. Nobena velika znanstvena istina ni ostala brez praktičnih nasledkov; ako ni na ravnost segala v dejansko življenje, pa je zato pospeševala druga znanstva, ki so bližja praktičnemu življenju. Stara resnica je, da so vse znanosti v zvezi, da ena deluje na drugo. Samó da je včasih več časa ali posebnih velemov treba, ki znajo resnice praktično uporabljavati. Pomislimo samó na eno najnovejših iznajdeb, Bell-ov telefon ali daljnoglasnik.* Na kako prostej prirodoslovskaj istini je ta iznajdba osnovana! In vendar je dolgo trajalo, dokler je našla praktično porabo; ali našla jo je vendar.** Posebno nas prirodoslovje uči, kakó ozko je znanstvo z življenjem v dotiki; ravno tako je tudi med potrebščinami in njih izpolnjevanjem neka gotova razmera.

Znanost je primeroma pozen sad človeške izobrazbe. Pred vsem si je človek moral telesni obstanek v prirodi zagotoviti. Znanost zahteva namreč neke založene glavnice, od ktere more človek med mirnim in svobodnim premišljevanjem živeti.

Evropska in v Ameriko presajena znanost ima svoj izvir, vsaj glavni, v starogrškej, pa poleg tudi v feniškej in egiptскеj, tudi kaldejskej in celó indijskej. Od iztoka je prišel početek vse naše današnje znanstvenosti. Odtod so prvi zapadniki bili Rimljani, ki so to izobrazbo sprejeli, po Rimljanih pa zapadni in severno-zapadni narodi: keltski (gelski) in nemški, odtod slovanski. Potem se je ves tok pomnoženega znanstva od zapada obrnul nazaj proti iztoku, od koder je bil prišel. Ali na tem potu ni dalje prišel kakor do Arabcev in Persov, v novejšem času tudi do Indov. Kitajci imajo svojo lastno, za tisočletja starejšo izobrazbo od naše; ali kolikor se ona z večjo starostjo pred našo odlikuje, toliko je v visokosti in globokosti za njo. Kitajska izobrazba se more v malo strokah z zapadno-evropsko meriti. Ona je po priliki tam, kjer je naša ob času

* Najnovejša Bell-ova iznajdba pa je „fotofon“ ali svetloglasnik, po katerem se glas (zvok) s pomočjo svetlobe v daljavo pošilja.

** Primeri spis „Telefon“ v Zori I. 1878. str. 35.

evetóče „metafysike“¹ bila, z edino razliko, da se je v prirodoslovji in umetelnosti vedno za nami pomikala. Glavno nje znamenje pa je neka pogreznost v stare pol istinite predsodke, brez vse one živahnosti in brze spremenljivosti, s katero se naša izobrazba neprenehoma predeluje in preraja.

Ali imamo Slovenci tudi kaj svoje znanosti? — Nepristranski govoréc moramo priznati, da ne. Kar je pri nas znanstvene izobrazbe, ona ni plod našega uma, ampak je od naših sosedov, posebno Nemcev, pa tudi od Italijanov sprejeta. Slovenci, kakor Slovani sploh se nimajo z lastnimi znanostmi, ktere bi človek „slovanske“ ali „slovenske“ smel imenovati, ponašati. Da se te besede krivo ne razumejo, naj svojo misel na tanje izrazim: Slovani niso do zdaj posebnih vrst znanostij iznašli, ktere bi bili drugim narodom izročili. Edino, kar bi v nekakem pomenu njihova iznajdba bila, so nekteri jezikoslovski nauki, s kterimi so obéno jezikoslovstvo obogatili. Isto bi menda tudi veljalo o slovanskej zgodovini in o slovanskih literaturah. S tem pa nikakor ne trdim, da niso Slovani pri izdelovanji raznih znanostij sodelovali ali udeleževali se. Oni so kakor drugi narodi, čeravno ne v tolikej meri in v tolikem obsegu, pripomagali po svojih močéh k obénej evropskej izobrazbi. Slovani se smejo po vsej pravici z mnogimi imenitnimi učenjaki ponašati. Da o sedanjih, še živečih ne govorim, naj omenim nektere znane, na pr. Kopernika, ki je brez dvoma bil rodod Poljak, utemelitelja sedanjega zvezdoznanstva;² Boskovića³, Lobaševskega, Rokitanskega, Purkynja in dr., ki po vsem svetu slové. Saj pa tudi Nemci, kterim se imamo za našo znanstveno izobrazbo najbolj zahvaliti, niso sami izvirniki. Mi vemo, da tudi oni tuje iznajdbe, n. pr. angleških, francoskih in drugih učenjakov predelujejo, in nikakor samí vsega ne iznajdejo. Sploh je le majhen del današnje evropske znanosti last pojedinega naroda. Vsi učenjaki skupno so nositelji in iznajditelji znanstvenih istin. Včasih se celó prigodí, da se ena ali druga iznajdba tú pa tam ob énem času pripetí, kakor se je to na pr. z iznajdbo teleskopa zgodilo, in prej že z iznajdbo infinitesimalnih računov in drugih nauk.⁴ Kar tedaj znanstva od Nemcev prejemamo, nikakor ni izključljivo nemško znanstvo, ampak evropsko sploh, ktereга

¹ To se vidi posebno v kitajskej veri in medroznanosti, ki ste neverjetno abstraktni

² Primeri o njem spisa: „Nikolaj Kopernik“ v Zor. I. 1873. str. 70. in „Nikolaj Kopernik in sledi njegovega uma“ v Vestniku I. 1873. str. 71.

³ Bosković („Boscovich“) je bil rojen v Dubrovniku 18. maj. I. 1711. in umrl v Milanu 13. feb. I. 1787., jesuit, učenjak v fysiki, da ga navajajo Faraday, Tyndall in drugi imenitni fysikarji današnjega dne. Imenik njegovih del lahko najdeš pri Fr. Zöllner-ji: „Wiss. Abhandl.“ I. zv. v Lipskem. 1878. str. 61. opomb.

⁴ Znana je pravda zaradi spektralne analyse (ali Kirchhoff ali Angleži).

glavni razširjatelji so Angleži, Francozi, Italijani, Hollandci in Amerikanci, osobito pa Nemci, ki se smejo prvi in glavni posredovalci znanstvene izobrazbe evropske imenovati. Za nas Slovence so poleg Nemcev tudi Italijani v tem oziru nekoliko važni. Ozka dotika, ki je nekdanj med Jugoslovani in Italijani v znanostih vladala, — spomnim naj padovanske in bolognske univerze, — delovala je tudi na izobrazbo Slovencev. —

Ktero nalogo pa ima za naprej naša znanost — „naša“ v tem pomenu, kot od nas sprejeta in od nas osvojena — izvrševati? — Odgovor nikakor ni težaven. Ta naloga ne more druga biti, kakor da nadaljujemo od drugih narodov začetno znanstveno delo, da si prizadevamo z enakimi koraki s splošno evropsko izobrazbo stopati. Jako nezrela bi bila misel, Bog zna kakovo lastno znanost snovati ali stvarjati. Različna more torej biti ne tvarina, ampak samo pôt ali metoda našega znanstvenega napredovanja in pa ozir na naše narodnostne okolnosti. Mi namreč ne smemo, ne ozirajoč se na naš narod, korakati naprej, ampak si moramo prizadevati, da ima tudi on korist od znanstva. Takó sebična ne sme nobena izobrazba biti, da bi prosti narod od nje kaj dobička ne imel. Saj znanost sama na sebi — kot obogačenje človeškega uma — nikakor ni nekakova jalova zabava visokih duhov, ampak njen namen je „kulturen“ t. j. ona je za voljo pospeševanja človeške sreče na svetu. To čisto priprosto istino je prvi z odločnostjo poudarjal Francis Bakon (Baconus) in to po vsej pravici. Pred njim še svet na kaj takega mislil ni; smatrali so znanost le za prijetno in ugodno stvar, ktera je služila samo za predmet zanimivim in učenim pogovorom, ali pa profesorjem in akademijam na korist.*

Na Slovenskem se je znanstvenost precej neredno obdelovala. Večkrat so se pri nas vse hvale vredni poskusi delali, ali vselej je manjkalo nadaljevanja in izvršitve. Leta 1848. na pr. so se v Ljubljani osnovala stolice za pravoslovno fakulteto, in isto tudi za kirurški oddelek. Oboje je popihala absolutistična sapa sledečih let. Leta 1870. — ako se v številki ne motim — poskušalo se je isto v Gradi s slovenskimi parallelkami na tamošnji pravoslovni fakulteti. Državni zbor je proračun za nje ovrigel. Ob istem času so se poskušali slovenski razredi po gimnasijah na Slovenskem uvesti. Tudi to je ostalo neizvršeno, ali pa, če tudi delno začetno, vendar nenadaljevano. Podoben izid so imela druga prizadevanja, slovensko znanost — „slovensko“ v pomenu jezika — pospeševati. Osnovan je bil v ta namen tudi „Vestnik“, znanstven list, ki pa je samó vsled večjih stroškov moral v kratkem prenehati, čeravno

* Prim. Bakonov duhoviti in ostrí spis: „Cogitata & visa“, v katerem ta čudoviti mož tedanji učeni svet — Bakon je živel od l. 1561—1626. na Angleškem — ostro šiba, (pa tudi v „Novi organum“ je te misli prenesel).

je hvalevredne članke prinašal. O nekterih drugih znanstveno-književnih početkih niti ne govorim; nekogi so ostali samo v črtežih. Iz tega kratkega pregleda se sprevidi istinitost gornjega izreka: da je naš znanstveni napredek nereden, nekaj po neugodnih okolnostih, bolj pa zavoljo pomanjkanja prepotrebne energije naših merodajnih krogov.

Stvari so se v najnovejšem času obrnole nekoliko na boljše, ako me znamenja prav učé. Ne manjka več glasil in organov za znanstvo. Naj se zdaj učenjaki ne pritožujejo več, da nimajo kje svojih spisov objavljati. Zdaj pokažimo, da znamo ceniti ugodne prilike, da nas je resna volja, na znanstvenem polji delovati za naroda čast in boljši obstanek! Naj se zdaj one naše moči, ki so razpršene po vseh vetrovih Avstrije, okoli domačih književnih ognjišč zberejo ter svoje duševne betvice na domovine žrtvenik polagajo. Le skupnim delom se dajo zamude popraviti in višji cilji doseči. —

Znanost, katero imamo od naših sosedov Nemcev in Italijanov (od slednjih manj), rekel sem gore, ni izključljivo niti nemška niti italijanska, ampak občeevropska. Mi torej, posnemajoč od sosedov znanstvene nauke, nikakor nismo le tema dvema narodoma zahvale dolžni, temveč vsem drugim ob enem, ki znanosti sploh obdelujejo. To istino se mi pa zdi, da je treba določno poudarjati, ker bi se menda v kogar glavi iz naše krivo razumljene znanstvene odvisnosti lahko državopravne posledice izvajale. Vsled teh razmer v znanstvu si nikakor ne dajemo narodnih odvisnostij nakladati. Kakor Nemcem ne pribaja na um, zaradi znanostij, ktere od drugod dobivajo, svojo narodno svobodo žrtvovati, isto tudi nas niti z daleka ni volja, kaj takega trpeti. Iz istega načela pak, po kojem v resnici nismo nemu samemu narodu svoje zahvale za znanosti dolžni, ampak vsem, ki znanosti gojé, izhaja še druga važna posledica. Mi namreč ne smemo nikakor slepo biti udani naukom, ktere od Nemcev sprejemamo, temveč moramo ravno tako, kakor oni z od drugod pribajajočimi nauki delajo, z bistrim očesom in ostro kritiko razločevati, kar oni ponujajo, t. j. naša znanstvenost ne sme biti izključljivo „nemška“, ampak kolikor mogoče občeevropska, svétozna, ali še bolje rekóč, objektivna, t. j. kolikor mogoče resnična, na lastni presodek uprta.

To načelo je tako važno, da se mi vidi potreba je na tanje razložiti.

Najprej nekoliko dokazov, kolike važnosti je tako razločevanje za nas in naš položaj nasproti istini. Jako nevarni bi bili povestnični nauki, ko bi jih brez te kritike od Nemcev sprejemali. Mi vemo, kako nemški narod sovraži vse, kar je francoskega, kako zaničljivo Nemci sodijo o francoskih razmerah, javnih in rodbinskih, kako mrzé na francosko literaturo. Ali hočemo mi Slovani v tem za Nemci hoditi? — Gotovo, da nam tega resnicoljubnost ne sme dopuščati. Drug primer. Nemški

„nationaloekonomi“ so v teoriji skoro vsi za „manchesterstvo“ ali „svobodno trgovino“.* Ali si hočemo mi ta nauk brez kritike osvajati? Saj vidimo iz izkušenj, kako pogubno bi to trgovinsko načelo bilo za Avstrijo nasproti Nemčiji kakor tudi nasproti Angliji in Franciji.** Ves procvet Francije prihaja ravno od „prohibitivne kupčije“; takó tudi procvet Anglije. Smith, Mill (J. St.) in Nemci imajo res da neko idealno gospodarstvo v mislih, v katerem — menda čez tisoče let — lahko vlada edina „prosta trgovina“; zdaj je to načelo nemogoče. Tudi v vero-izpovednih zadevah nikakor ne smemo slepo za Nemci hoditi; kar bi njim hasnilo (luterskim Nemcem: polutrovanje, katoliškim: pogoltnenje Avstrije v nemško državo), to oboje bi nikakor ne veljalo za Avstrijo niti za njene Slovane. Enakih primerov bi lahko še več naštel, pri katerih nam je velike opreznosti gledé gore izrečenega načela treba.***

Iz občeevropskega značaja znanostij torej sledí, da nam je poleg „nemške“ znanosti tudi poznavanja angleške, francoske in dr., s časoma tudi „slovanske“ treba, kedar bode taka prirastla. V modroslovji na pr. bilo bi jako enostransko, ko bi nam bila edino ravnilo le „nemška filozofija“. Isto veljá tudi o jezikoslovji in celó tudi o pravoslovji. Edino primerjavni in občeobzirni pôti vodi k svobodnemu in tem popolnejšemu pregledanju znanostij, tedaj tudi k „pravej istini“.

Ali s tem še naloga naše znanstvenosti ni izvršena. Ne samo na izvir predmetov in stvari, tudi na pôte in načine znanstvenega predavanja (tedaj tudi pisanja) se imamo ozirati. Nikakor ne bi kazalo, ko bi se v predavanji znanostij celoma po nemškem primeru obračali. Naše in njih govorjenje ni samo po jeziku, ampak tudi po predstavljanji različno. Že na pr. slog nemški nam ne služi enako dobro kakor njim. V tem so nam Francozi bolj posnemanja vredni; menda tudi Angleži, samó da ti preokorno, čeravno silno globoko mislijo in pišejo. Ali važnejši, kakor vse to, je način ali metoda znanstvenega preiskovanja, stvar, ki je silne pomenljivosti v duševnem oziru, kakor tudi oziroma na predavanje. In na to stran naj osobito opozorim čitatelje.

Nemška znanost se od drugih, na pr. od angleške in francoske najbolj po načinu preiskavanja razločuje. Angleška znanost ima svoj rézki značaj že od časa „renaissance“ t. j. ponovljenja vseh znanostij, kar se je

* Kakor iz najnovejšega, ravno izišlega zvezka W. Roscher-jevega velikega dela „Wirtschaftspolitik“ posnemam, zagovarja tudi ta učenjak v Nemčiji neko srednjo, skrajnostij „manchestra“ kakor tudi „colske politike“ se izogibajočo pôti.

Poznejša pis. op.

** Na to okolnost posebno opozorjujem, ker smo v današnjem času s Francijo in Anglijo še v ožje trgovinske razmere stopili (vsled posedanja Bosne) kakor prej nekdaž.

*** To moje načelo ni samó gledé znanosti, ampak tudi gledé praktičnih posledic za Avstrijo velevažno.

najbolj v XVI. veku (veku Gallilei-ja in Kepler-ja) vršilo. Ondaj je nastala čisto posebna metoda, ktere prejšnji vekovi in učenjaki (razven menda edinega Lionarda da Vinci-ja) niso poznávali. To je tako zvana „induktivna“ ali „návodna“ metoda t. j. ona, ki izhaja od nadrobne izkušnje in se povzdiguje do občnih „pravil“ ali „načél“. Osnovatelj, ali boljše rekóč theoretični sestavitelj te methode je Anglež Francis Bacon (Franciscus Baconus de Verulam), ki pa sam ni bil imeniten prirodoslovec, ampak iznajditelj induktivne, najbolj prirodoslovju služeče methode. Po naukih Bakonovih sta se ravnala dva imenitna naslednika Gallilei-jeva in Kepler-jeva: Huyghens in Newton. Newton je dejanski in očito pokazal, kolike vrednosti je induktivna ali, kakor jo on imenuje, „analytična“ metoda. Newton je tedaj pravi učitelj in (kakor ga Laplace imenuje) „uzornik“ te methode. Janez Kepler, Tycho Brahe-jev in Bakonov vrstnik, ki je pravi utemeljitelj Kopernikove misli o nebesnej sestavi, pa je še med izkustvom (empirijo) in umstvom (rationalismom) močno omahoval. One velike istine o gibanji nebesnih teles — tako zvane tri Keplerjeve zakone — pa on ni našel po pôti stroge induktivne methode — ktera je še o njegovem času v povojih bila —, ampak po velikanskem uporu vseh svojih sil in velikanskih nadarjenostij. Trud, ki ga je Kepler na svoje račune porabljeval, — največ vsled krive methode in pa ker še izgotovljenih logarithmov ni bilo — napolnjuje človeka s pomilovanjem in ljubeznijo do tega velikega moža.* Kepler je pač bil prav sin svojega velikega naroda, ki rajši v abstraktnosti, kakor v dejanstvenosti istino išče. Zdi se, da je ta abstraktnost neka Nemcem in njihovemu duhu prirojena lastnost. In ta razlika methode, kakoršna je v XVI. veku med Nemcem Keplerjem in Bakonom, Angležem, vladala, ostala je Nemcem do Kanta, in še pri nekterih učenjakih celó za Kantom. Angleži so se skoro izključljivo poprijeli Bakonove, ali boljše rekóč, induktivne methode, in za njimi tudi Francozi;** Nemci pa še v najnovejšem času omahujejo ter se še (razven v prirodoslovju) držé tako zvane „synthetične“ methode, t. j. one, ktera izhaja od definicij, hypothes in načel ter išče v prirodi njih potrjenja. Bakonova metoda še do danes ne more pri njih prodreti, in modroslovje nemško je še kljubu Kantu večinoma, kakor je nekda j bilo: synthetično. Odtod si imamo one dostikrat tako jalove rezultate ogromnih preiskovanj tolmačiti (na pr. Hegel-nove). Da je pa pri Nemcih še sedaj hud boj gledé methode in da induktivna premaguje, kakor je čisto prirodno, to potrjuje veliki upliv J. St. Mill-ove logike in prevaga induktivnega prirodoslovskega pre-

* Prim. o tem njegovo pripoved o najdenji „dráge“ (ceste) Marta planeta v Frisch-ovej izdaji; na kratko pri Whewellu: „History of the inductive Science.“ 1837.

** Glavni predstavljatelj njen je Sim. Laplace, največji francoski geometer in astronom.

iskovanja. Imena učenjakov H. Helmholtz-a, Du Bois-Reymond-a, Virchow-a, E. Haeckel-a stojé na čelu induktivnih methodikov. Du Bois-Reymond na pr. pravi: „Die strenge Disciplin der induktiven Methode, das treue Festhalten an den Thatsachen, hat die Naturwissenschaften gross gemacht.“ Padla bode tudi zadnja trdnjava „idealistov“, nemška filosofija, ki se še bori za „syntheso“, in z njo ostanki „deduktivnih“ prirodoslovcev, kakor je na pr. Zöllner.* Tako tedaj ni dvoma, da je zmaga na strani indukcije gotova. —

Čemu sem vse to navajal? — Da položenje razjasnim, v katerem smo mi neutralni Slovani pri takih in enakih važnih znanstvenih vprašanjih, „neutralni“ pravim, kolikor ta borba „nemško“ znanost kot tako zadeva. Ali naša neutralnost neha, kedar gre za stvar in istino samo. Jaz ne vidim tu za nas drugega pravila, kakor da se oklenemo one methode, ne ktera ima očitvidno številsko prevago, ampak ktera odgovarja zdravemu našemu čutu za istino. Jaz bi si štel v veliko čast, ako bi s temi vrsticami vzbudil pozornost na to vprašanje, in še večje bi bilo moje veselje, ko bi videl slovenske učenjake na strani „induktivne methode“, ktera je pri iskanji resnice tako neizmerne koristi. Kteri jezikoslovec na pr. bi si upal od dane izkustvene tvarine jezikoslovske odstopati t. j. od resničnih, med narodom (če tudi že redko) se nahajajočih jezikoslovnih pravil? Kdo bi si upal pravila, besede, izraze, réke i. t. d. izmišljovati, brez pregledovanja naših narečij in preiskovanja vseh sledov naše pismenosti, kolikor se jih dá dobiti. Ravno tako se ima z vsemi zakoni prirode goditi: iskati jih je treba v vidnem in čutnem stvarjenji, in tudi v človeku, délci tega stvarjenja, samem. In tako iskanje istine je ravno vrhovno pravilo induktivne methode. Deduktivna metoda je se vé da tudi potrebna, ali ona prihaja vedno za induktivno. —

Še na neke okolnosti naj pri tej priliki opozorim. Da nam je sploh znanosti gojiti, tega mi pač ni treba dokazovati. Brez tega bi ves naš narodni trud bil zastonj. Zamujeno naj se čim preje dopolni, ako si hočemo svoje mesto med narodi ohraniti ali bolje priboriti.

Navada je pri nas, da mnogi pišemo o premnogih predmetih. K temu nas je sila prignala, ker je bilo malo pisateljev. Stvar mora zdaj drugačna postati. Ako je res, da se zdaj slovenskih pisateljev veliko številu prikazuje, potem bode treba delitve dela. Tako delo je tudi nar. gospodarstvo takó silno pospešilo. Vsak si bode torej moral svojo stroko in pisateljsko delavnost na tanko omejiti in kolikor mogoče pri tej osta-

* Ako se Zöllner sklicuje (v svojih „Wissenschaftliche Abhandlungen“ zv. II. 1.) na Gauss-a in Rieman-a, ter hoče ta dva velika učenjaka s seboj v brezno „metafysike“ potegniti: po mojem trdnem prepričanju obeh besede, izreke krivo obrača, česar tú ne utegnem dokazovati.

jati. — Naša kritika naj postane „stvarna“, naj se izogiblje jalovih in neutemeljenih predsodkov, osebnih antipathij in sympathij. Ne prašajmo, ali nam x ali y kaj napiše, temveč kaj je kdo napisal; ne prašajmo, kako je kaj povedano, temveč za kaj je stvar takó, a ne drugače.* Želeti je, da se naše občinstvo popné do svobodne sodbe, ktere pravilo je: Sapere aude! (upaj si sam misliti). Še več želj bi lahko tu izrekel, ali dovolj je, če se le nekteere teh izpolnijo. (Konec pride.)

Dr. Ljudevit Gaj in ilirska ideja.

(Dalje.)

Nektere Gajeve posebnosti.

Gaj je bil človek srednje velikosti, čvrstega telesa, energičnega in moškega značaja, a krepke volje in lepe zgovornosti. V vseh svojih govorih je iznenadjal s smelo originalnostjo, s svojimi prisposodobami in slikami. V gostoljubnej njegovej hiši so se nekđaj zbirali najodličnejši domači možje, kakor tudi Slovani iz drugih dežel.

Pogledimo, kako o tem ljudje govoré, ki so Gaja osebno poznávali ter deloma z njim mnogo občevali.

Že leta 1843. je pisal v „Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft“ (izdaval J. P. Jordan, javni učitelj slovanskega jezika in literature na lipskem vseučilišči) E. K u n i c k: „Vse je zaviselo o tem, kako se je bil Gaj sam svojega teženja zavedel. On je znal, kaj je hotel, in je poznaval misli svojih zemljakov. Že njegova zvananja postava, njegova visoka in vitka rast, trdna volja, ktera se mu krepko in resnobno na lici razodeva, iz očij mu plamteča navdušenost, morala je poslušatelje, brž ko je bil govor o narodnih stvareh, najživejše ganoti, in vzlasti mu je morala njegova neustavljivo, a zajedno veličanstveno in omerjeno tekoča reka besed pridobiti vse za njegove višje pomisli sposobne rojake, osobito pa mladi naraščaj. Neustrašljivo in odločno je njim v zgled otrešel aristokratske in verske predsodke, v kterih je bil sam vzrastel.“

Ivan Zahar veli o Gaji: „Zamikal je s svojim govorom na skrivnem mestu in v javnosti; njegova beseda je bila važna, a znal je lepo govoriti hrvatski, latinski in nemški. Gaj ni toliko pisatelj kolikor govornik. Na ulici, v kasinah, v županijskih skupščinah, kjer je bilo polje za borbo, trebalo je ljudij odvažnih, razplamtjenih, a takih je bilo najbolj mogoče odgojiti z živo besedo. Gajev upliv se je povsod poznal; in to ga je vzdignolo na višino najvažnejšega človeka na Hrvatskem, brez

* Jaz govorim tu oziroma na znanstveno stran pisanja. V umetnosti (na pr. poesiji) je stvar se vé da druga; tu veljá pravilo, na obliko nič manj se ozirati nego na stvar (misli) sámó.

kterega ni mogel biti ni prvi narodni sabor l. 1848., ni zastopanje Hrvatov na ogerskem saboru“ („Vienac“ 1872. br. 17.).

In dr. Boguslav Šulek, govoreč o Gaji, kako uspešno in neutrudljivo je deloval z besedo, pravi: „V tem oziru je bil tedaj nedosegljiv mojster. Njegova ljubeznjivost, njegov mili govor, poetičnost in zopet jasnost besede, idealnost pomislij obrnjenih na realne razmere, gorko branjenje svojega mnenja brez togote in strasti, ostroumno pobijanje prigovorov brez žaljenja in napadanja, k temu njegovo sokolsko okó, ljubko lice, jarni glas — vse to je, rekel bi, očaralo poslušalca, ter je res s tem svojim postopanjem mnoge neprijatelje razorožil ali jim vsaj jezik zavezal, a narodnej stvari pridobil dosta prijateljev, ne samo v navadnih društvenih nego i v visokih krogih. Posebno je znal delovati na mladež, koja ga je v prvej dobi njegove delavnosti skoro obožavala in bila bi za njega šla i v vodo i v ogenj. Zato je bila Gajeva hiša vse do l. 1850. nekoliko središče narodnega življenja, in Gaj je malo ne celi dan samo goste sprejemal, ker je malokteri rodoljub ali tujec v Zagreb prišel, da ne bi bil Gaja obiskal“ („Narodne Novine“ 1872. br. 94.).

A August Šenoa v „Viencu“ (po njem uredovanem) l. 1879. br. 11. in 12. pripoveduje tó-le (v svojih „književnih pismih“):

„Bil sem še deček, ko sem se z Gajem spoznal. Nemški germanisem in absolutisem je bil že dakako zavladao v našej deželi; Gajeva zvezda ni več sijala, kakor v onem času, ko se je razlegala pesmica: „Od prastara Čeha, Leha, Meha grada“. Gaj je oni čas že živel moralno od prošle slave, a začel finančno propadati. Ni bil več sam urednik „Narodnih Novin“, ktere so na čelu nosile dvoglavega orla, in kterim je vlada posebnega urednika imenovala.* Ali v njem je še tlel oni demonski nepremagljivi plamen, s kterim je znal toliko za domovino izgubljenih duš prekrstiti. Nikdar ne bodem pozabil onega dneva, ko sem se prvokrat z njim sešel.“

Tu pripoveduje Š., kako je učéč se na zagrebskeje gimnasiji začel čitati hrvatske knjige, izposojujoč si jih od svojih tovarišev, in kako so tedanji hrv. professorji Mat. Mesić in posebno Anton Mažuranić dijake vzpodbujali za narodnost — na veliko nevolje tedanjega ravnatelja, pozneje celjskega gymn. vodje, Jos. Premru-a.

„Vzpodbujen tako od mnogo strani, poželel sem čitati več hrvatskih knjig, pa ko sem bil pozajel vse književno blago soseda Peroka (umrl kot župnik varaždinsko-topliški), pomislil sem, kje li bi mogel več hrvatskih knjig najti. Rekli so mi, pri Gaji. Njegova knjižnica je slovela v onem času kakor kako začarano mythologijsko blagó. — Neko čudno spoštovanje me je bilo prevzelo, ko sem stopil v veliko dvorano, kjer sem po tapetah

* Gaj je bil svoje novine prodal po formalnem ugovoru ministru Bachu.

gledal prizore iz vojne za osvobojenje grške dežele. Šel sem dalje na leva vrata v knjižnico. Bilo je predpoldne. Solnce je veselo sijalo skozi okna, a v visokih omarah se je lesketala za steklom cela vojska knjižur in knjižic. Na stropu je bleščal hrvatski grb in ilirski polmesec z zvezdo, po zidovih sem videl slike Zrinjskega, Črnega Jurja, Kraljevića Marka, na mizi je stalo Gajevo poprsje iz mavca. Pred mene pride človek, nevelik, odebel, črno oblečen. Treba mi reči, da sem tedaj prvokrat Gaja videl. Človek je imel kratek vrat, podolgasto glavo, na ktorej so bili osiveli lasje jako skrbno počesani. Žoltkasto lice je bilo skrbno obrito, samo nad ustnice so se spuščale hrvatske brke. Ozko visoko čelo, znamenje žive fantazije, bilo je gladko, nos fin, a dole obraz skoro odebel. Ves prikaz Gajev je bil fin, skoro kavalirski. Nekaj pak me je posebno ganolo, Gajevo oko. Bilo je neveliko, svetlo-modro z veliko punčico. Ali ta modrina je imela v sebi neki demoniški žar. Včasih, kedar je Gaj razmišljal, kedar je koga poslušal, otrpnolo je oko skoro do mrtva, kakor da je stekleno. Ničesar nisi mogel iz njega čitati, ali kedar je govoril, sipalo je bliske. Da, še nekaj, kar mi je pozornost obudilo. Gaj je imel fine, polne, vedno žive roke, a na desnej oni veliki brilliantni prstan, ki mu ga je poklonil cesar Ferdinand, in zaradi kterega je magyarski šovinist Kubinyi v ogerskem saboru bil vzdignol toliki hrup, prašajoč palatina, „zakaj da je Gaj od cesarja dobil prstan“. Gaj ga je zmirom nosil, zdi mi se, da mu je imel on na neki način biti ščit lojalnosti.“ —

„Mnogokrat sem bil v Gajevej hiši. Daval mi je knjig, da čitam, a pred vsem vse tečaje „Narodnih Novin“ in „Danice ilirske“, in z živo besedo je komentiral posamezne pesni, posamezne članke. „Eh da znate, kako je postalo! Kako se je to krojilo in gladilo in krpalo, kako se je to vzdigalo iz povoja. Vse rokopise in dopise imel sem od začetka. Da bi vam jih mogel pokazati! Ali mnogo tega sem spalil prej nego so me odvedli v Beč.“ Okoli Gajevega srca se je bilo že tedaj nabralo mnogo razkačenosti na Nemca, a še več na domače ljudi. In tedaj se mu je znalo zmračiti čelo, govoril je na mahe, z ostrim rezkim glasom in končal s prenehom, prezirno z roko mahnovši. Pripovedoval mi je ednok o svojej bečkej epizodi. Pod policajnim spremstvom so ga bili odvedli v Beč in zaprli v staro babenbersko zidino. „Figaro“ je natisnol takrat na čelu psovko: „Es kommt der illyrische Papa-gay“. „Ko me je pozval policajni minister Kempen,“ rekel je Gaj, „stopil sem v sobo, a on me je pustil stoječega pri vratih, kakor dečaka. Drugod se važnim možem ponudi stol in smodka, ter se uljudno z njimi govori. Jaz sem mu začel govoriti o naših ljudeh, o našem narodu, ali Kempen se zareži porogljivo: „Dajte mi mira. Znate-li, kaj je ta kup papirja na mojej mizi? Same ovade iz Hrvatskega! Eden črni drugega, in skoro mislim, da med vami ni po-

štenega človeka.“ Žendarski general je govoril sicer hyperbolično, ali zrno istine je v tem. Ni se čuditi Gajevej razdraženosti. Nekdaj glava, slavljén povsod, stvoritelj pokreta, živel je sedaj v pozabljenosti potisnen v kot. Prijatelji so se odcepili od njega. Nočem tukaj preiskavati razlogov, ali vsekakor se je grešilo proti njemu več, nego je zaslužil. Gajeva živahna fantasija, s katero je bila zmirom združena želja za delom, bila je obsojena na nedelavnost, a to je bila zares za-nj največja muka, kar mi je stokrat v razgovoru omenjal. Iskal si je pribežališča v prirodi in našel si ga je v Mirogoji na krasnem hribci med Zagrebom in Remetami. Tu si je mislil najti počitka oddaljen od sveta, tu se je posvetil gospodarstvu. Besede „moj Mirogoj“ izgovarjal je z nekim čudnim in elegičnim in ponosnim naglasom, kakor da namerjava reči, to je moje zadnje utočišče. A kjer si je iskal utočišča, našel je propast. On je Mirogoj prenapredil v villo in vrt, a gospodarstvo mu je postal postranski posel. Ukraševanje Mirogoja mu je pojélo silnih novcev, in tú je začetek Gajeve finančne nevolje, ktera mu je zadnje dni življenja toliko grenila.“

„Gaj mi je mnogo govoril o karakteristiki domačih ljudij, kteri so na mnogo bili njegovi potomci. Ne morem za sedaj o tem ničesar reči, morebiti mu je razžaljena duša včasi pretiravala, ali vsekakor trdno stoji, da je pri nas polno breznačajnostij in da so Gaja ljuto žalili taki ljudje, ki niso k temu niti povoda, niti prava imeli. Nomina sunt odiosa. Proti koncu petdesetih let se je približala Gajevej hiši finančna katastrofa. Gaj pade pod konkurs. Napravljen je bil po upnikih nekakov *modus vivendi*.“

„L. 1860. je bil orel zopet odstranjen z „Narodnih Novin.“ Tudi „Danica“ je začela na novo izhajati. Zdelo se mi je, da namerjava Gaj zopet iziti na politično poprišče. Uverjenje, da še bode enkrat kolovodja narodnemu pokretu, živel je v njem do njegove smrti. — Poskus, da se po nagovoru sabora začne podpisavanje, da se popravijo njegove finance, ni imel uspeha. Ideja je bila po sebi nespretna, a ljudje — ljudje so najnehvaležnejše stvari na svetu. Pod konec življenja je bil Gaj zlomljen, čmeren, lahko razžaljiv, nervozen.“ — Tako Šenoa.

Še nekaj česar ne morem tu zamolčati. Dr. Ljudevit Gaj je presadil svoja rodoljubna čuvstva, svojo ljubav do narodne knjige in do svojega naroda tudi na sina Velimira, znanega hrv. književnika, in na hčer svojo Ljuboslavo-Julijano (— omoženo z inženirrom Kamilom Bedekovićem, umrlo mes. dec. 1874. še le v 31. letu svoje dobe —), ktera je pisala v „Danici“ in prevajala Zschokke-jeve novele, izmed kterih je „Kreol“ in „Budimski paša“ v tisku izišel.“

Razna imena namesto „ilirskega“.

Prej nego li rečemo kaj o Gajevih zaslugah sploh, a posebej o jugo-

slovanskej književnosti, naj se še mimogredé nekaj omeni o imenu jezika, po Gaji v knjigo uvedenega.

Reklo se je, da je z Gajevim odlazkom z narodnega borišča nehalo tudi ilirsko ime in ideja ilirska. To je razumevati tako:

Ker niso imena „ilirskega“ hoteli Srbi pripoznavati, ker so tudi Slovenci proti njemu nekako sumljivi bili, in ker je to ime tudi pri Hrvatih imelo protivnike, ter se na dalje slovanskost starodavnih Ilirov ni dala dokazati, posebno pak, ker se je tega imena rad posluževal Bachov absolutisem, vedoč da mu je bil svoje dni ravno „ilirizem“ v veliko podporo: zato je narodna stranka na Hrvatskem sama na enkrat l. 1851. to ime opustila. Ves Gajev ilirizem se je v nič razpihnoł kakor burkelec na vodi — kakor se izraža Ferdo Kočevar („Slov. Narod“ 1870. št. 31). Ali za književni jezik je trebalo zopet novega imena. Tudi sedaj še ni bil čas imenovati ga hrvatskim, kajti svet je pod „hrvatskim“ jezikom razumeval še zmirom svoje narečje kajkavsko proti „ilirskemu“ jeziku. Hrvatje so torej poskusili z imenom „jugoslovanskim“, kteremu je bil plemeniti biskup Strossmayer venčani kum; pa tudi to ni šlo, ker imajo Slovenci in Bulgari jugoslovanske jezike različne od „ilirskega“. Nadalje so Hrvatje svojemu književnemu jeziku dali ime „hrvatsko-srbski“ jezik, ktereга imena pak, mimogredé omenjeno, Srbi za sebe zopet ne pripoznavajo, ker svoj jezik samo srbski imenujejo. S hrvatsko-srbskim jezikom se je prišlo tudi v protislovje s saborskim zaključkom leta 1861. storjenim in tako glasečim se, da prebivajo v obsegu trojedne kraljevine samo Hrvatje, — proti kteremu zaključku je bil srbski patrijarh Rajačić protestoval. „Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti“ imenuje v svojih pravilih svoj poslovni jezik: „narodni jezik trojedne kraljevine,“ kar pak — velj Kočevar zopet ni korrektno, ker sta v obsegu trojedne kraljevine (Hrvatska-Slavonija-Dalmacija) tudi kajkavščina in italijanščina narodna jezika. S časom bode obveljalo ime hrvatski jezik, in to je še najboljše.

Gajeve zasluge v obče.

Kaj zamore eden človek storiti in kako delovati za milijone svojih bratov, dokazuje nam sijajno Gaj, mož toplega srca, silne volje, krepke energije, najzgovornejši, najsposobnejši, da je narodni voditelj.

Gaj je bil brez dvojbe začetnik narodnega pokreta na slovanskem jugu; on je bil njegovo središče in vodja do leta 1848.

More se reči, da se vsa hrvatska povestnica od l. 1835. do 1848. ponajveč kreta okoli njegove osebe. „Kaj je bil dr. Ljudevit Gaj hrvatskemu narodu“, — velj se v njegovem nekrologu l. e. — „kolike nezimerne zasluge si je on zá-nj pridobil, morejo samo oni prav presoditi, ki so poznavali bedno in nevoljno stanje našega (hrv.) naroda pred letom 1835. Dokler se ni pojavil dr. Ljudevit Gaj, ni se hrvatski narod mogel

zvati narod, a tudi ni imel narodne zavesti.“ „Ako bi Gaja ne bilo, danes bi bili mi ali Magyari ali Nemci,“ takov sod se je čul po Gajevej smrti o uspehu pokojnikovega delovanja iz najkompetentnejših ust, a mi dodajemo — ker sedaj smemo to reči: vse svoje narodne in politične pridobitve, ktere hrvatski narod danes uživa, vse jih imá v prvej vrsti zahvaliti dru. Ljudevitu Gaju. Nenavaden je bil ta mož, meteor na hrvatskem narodno-političnem obzorji, apostol hrvatskemu narodu. Nahajal je sicer v svojem podvzetji velikanskih težkoč: z ene strani prodsodke v lastnem narodu, z druge strani pa zapreke državne oblasti. No čvrsti duh Gajev, njegova krepka volja in železna vztrajnost je vse nadvladala. Kakor biser izmed navadnega kamenja umel je on odbrati med hrvatskimi mladenči one, kateri so bili sposobni, njegovo misel in težnjo razumeti; z iskreno zgovornostjo in nepremagljivo močjó nagovora zbiral je Gaj možev okoli sebe, vzpodbujal jih, oplodjeval in navduševal za sveto delovanje ob oživljenji in preporodu hrvatskega naroda. „V Gaji“ — veli se v dodatku k Wigan-dovemu naučnemu slovníku str. 385. — „dobili so Hrvatje ne samo večšega vodjo, nego dobili so po njem tudi milijone zaveznikov, iz hrvatske stranke postal je ilirski narod . . . tisoč in tisoč glasov se je povzdignolo proti magyarskemu gospodstvu. Hrvatski zastopniki na ogerskem saboru so sedaj vedeli, da stoji za njimi celi narod, a če so tudi bili v manjšini, vendar so znali, da so „zvunaj“ v večini. Zato so imeli srce ne samo upirati se, nego tudi pretiti.“ „Početkom leta 1848.“ — čita se v nekrologu dalje — „bil je Gaj dosegel vrhunec svoje slave. Narod ga je skoro obožaval. No čim je Jelačić na njegovo priporočbo bil banom imenovan, začela je Gajeva zvezda temneti. Gaj ni mogel več duhov, ktere je bil v najplemenitejšej vzpodbuji razvnel, brzdati; ker so njemu iztrgali niti, ktere je dotlej vse v rokah imel, zlorabila je nesrečna reakcija narodno navdušenje na svoje svrhe . . . Prošla je nesrečna katastrofa, z obedveh stranij bridko obžalovana. Ako bi se bilo tedaj moglo pogledati za zavéso, pa izpoznati, o čemer danes ni dvombe, ne bilo bi pri vsej strasti z ene niti z druge strani prišlo do te katastrofe . . . Absolutistično moro pa, ki je tedaj pritisnola Hrvatsko, občutil je najživejše dr. Ljudevit Gaj. Ona mu je zlomila srce, uničila najlepše nade, ter ga ob enem vrgla v materialni nazadek, v katerem je čim dalje tem globlje propadal. Breme materialnih skrbij bilo bi drugi duh razven Gajev zdavna že zatrló; ali njegov duh bil je do smrti močen in svež. Materialno zapet kakor je bil, moral je vse višje s političnega poprišča odmikati, akoprav je čutil v sebi moči, da še bode enkrat prvi med prvimi. No zadosta je delal, ako mu aktivno delovanje tudi ne zavzima več nego 14 let; delal je toliko, da mu bode ime slavno živelo, dokler živi hrvatski narod; ker je med zaslužnimi bil najzaslužnejši, med velikimi največji njegov sin, — bil je vzkrisitelj in preporoditelj njegov!“ („Nar. Novine“ 1872. br. 92.)

(Dalje pride.)

Obraz rožanskega razrečja na Koroškem.

Spisuje *Janez Scheinigg.*

(Dalje.)

IV. Glagol.

Osobito čestokrat pa rabi rožansko razrečje samoglasnik *a* namesto *e* v glagolih.

a) *am = em.*

a) Naglašena končnica glagolova v sedanjem času; na pr. račám, rečí = rečem; pačám, pečí = pečem; navijám, navíti = navijem; tačám, tečí = tečem; barám, bráti = berem; parám, práti = perem; darám, dríeti = derem; tapám, tépsti = tepem; pladám, plésti = pletem; žrám, žríeti = žrem; odprám, odpríeti = odprem; nasám, nésti = nesem; pijám, píti; žjám, žhátí = žgem, žgati; pojám, péti = pójem; lijám, líti; začnám, začéti; žanám, hnátí = ženem, gnati.

Vsi navedeni glagoli ohranijo v spregi *a* razven 3. p. sing., kjer stoji *e*; sprega se torej: pačám, -áš, -é; páčava, -ata, -ata; páčamo, -ate, pačô.

β) téšam (ali tasám), tasáti = tešem; bréšam (brahám), brahátí; čéšam (časám), časáti; 'léšam ('lasám), 'lasáti; méčam (matám, tudi méčlam), matáti; 'léplam ('lapám), 'lapáti; 'óplam ('opám), 'opáti; v'hám, v'hátí = lažem; 'réčam ('racám), 'rácati = ächzen; tréplam (traplám), trapláti; trap'tám, trap'táti; bášam, básati; pádam, pásti = padem; pásam, pásti = pasem.

Oblika *téšam* se sprega: téšam, -áš, -e; téšava, -ata, -ata; téšamo, -ate, -ajo (ali -ejo); oblika *tasám* pa ima skozi in skozi samo *a*.

γ) Večkrat upljiva *a* v nedoločniku na koreninski *e*, da se pretvarja v *a*; na pr. ležím, lažátí; díevam, dávati; síe'am, sa'ati = sekam; jémlam, jamáti; ríežam, rázati = režem.

δ) Nenaglašena končnica v sedanjem času; na pr. bíjam, bíti; bríjam, bríti; píšam, píhati; bojújam, boj'váti; bríšam, br'sati; dájam, dajáti; dénam (díem), djáti; dežújam, dež'váti; hnjíjam, hnjíti; hrízam, hrísti = grizem; h'dújam, h'd'váti; íščam, jes'áti; 'ázam, 'ázati; 'rádam, 'rásti; 'ólam, 'váti; 'óvnam, 'léti; 'péújam = kupéujem; 'líčam, 'lícati; 'újam, 'ováti = schmieden; 'újam, 'újati se = schmollen; mážam, mázati; líezam, lésti; mélam, mléti; nájdám, néjti; obújam, obúti = obujem; ostánám, ostáti; pélam, peláti; póšlam, posváti; prédám, présti; pójdám; počjám, počíti; potrebújam; postélam, postváti = posteljem; prínam, prjéti; pléjam, pléti; ríjam, ríti; séžam, séči; síečam, séči; štéjam, stéti; tréšam, trésti; vídam, vjetí = uidem; véžam, vézati; vréjam, vréti; vjémam, vjetí = vjamem; vsédám, vsésti; vrnam, vrníti; vmrjám, vmríeti; verújam,

verováti; varjémam (tudi varjém'm), varjéti; vřžam, vréči; vlfečam, vléči; vlijam, vlići = vlijem; vřžjam, vřžti; vpréžam, vpréči; vté'nam, vt'níti = vtaknem, vtaknoti; řženjam, řžéti; řživham, -ati; zébam, zébsti.

V sedajniku imajo vse druge osebe *a*, le 3. sing. in plur. imate *e*.

e) Ohranil se je v sedajniku *e* le v sledečih glagolih: víem, védeti (tudi vádeti) = vem; jíem, jésti; smíem; povíem, povéti.

ř) Glagoli, ki imajo vezilo *no = ni*, in še nekaj drugih, izgovarjajo se s polglasnikom; na pr. vřšn'm, vřšn'ti = vgasnem; sprážn'm, sprážn'ti; zmřzn'm, zmřzn'ti; střsn'm, střsn'ti; vřžhn'm, vřžhn'ti; óč'm = hočem; nóč'm (ali 'nóč'm) = nočem; mōr'm = morem in moram; le naglas jih razločuje. Vendar se jih nekaj govori s končnico *am*: vsřhnam = vsahnem; vřnam; doté'nam = dotaknem; odéhnam = odahnem; hénam = ganem; mínam, m'núti.

b) *an = en*, obrazilo trpevnemu deležniku preteklega časa, brez ozira ali je naglašeno ali ne; na pr. tapán = tepen, račán, pačán, ohránjan, hválan, vřžhnjan, rřešan, pozáblan, stórjan, oblúblan, strohnján, zmřznjan, sprážnjan, vóčan = ločen, spáčan = spačen, spačán = spečen.

e) V tvornem deležniku preteklega časa se spreminja koreninski *e* v *a* zaradi končnice *a* v ženskem spolu; na pr. nésov, fem. navvá; tépov, tapvá = tepel, -a; ré'ov, ra'vá = rekel, -a; pé'ov, pa'vá; té'ov, ta'vá; léhov, labvá = legel, legla; plédov, pladvá; pomédov, pomadvá; védnov, vádn'va = venol, -a; hlédov, hlád'va = gledal, -a; védov, vád'va; dévov, dáv'va; sé'ov, sá'ava = sekal, -a; rézov, rázava = rezal, -a.

d) Nekaj glagolov pretvarja korenino v nedoločniku; na pr. sedím, sadéti; řelím, řaléti; letím, latéti; cvetím, cvatéti; bladím, bladéti; tvorni deležnik pretekl. časa se glasi: sadóv, sadéva; latóv, latéva i. t. d.

e) jézam, jázati = jezim, jeziti.

V. Članki.

a) *braz = brez*: braz mádaža; braz vestí; braz po'ója; brazs'řben; braz vére, braz pámeti, braz stárřov i. t. d.

b) *mad = med*: madúčeje, Madvodámi, Madborovnc, a = Medborovnice (Unterferlach), mad oránjam, mad s'bó = med seboj, mad ldí; tudi madvád, -éda = medved, na pr. mvad madvád; Madvédji dum.

c) *na = ne*: naróden = neroden (besede: narod, národen razreče ne pozna), naúmen, načéden, navván = neslan, nadóvžen, nazróv = nezrel, navhúden = neugoden, nahvaléžen, nazméren = neizmeren, nazračán = neizrečen, ná'á = nekako, namáren, navmahóč = nemogoč, napo'ój, -en, napo'oren, naporéden, navsásten, naspodóben, nasrámen, nasrěča, -en, naváren, navárnost, navésta, navúlen, navříden, navsmřlan. Več skládov s tem člankom razreče težko imá.

Govori se tudi nabése = nebesa, vendar nebú = nebo; včasih pa je

tudi ostal e; na pr. nédala = nedelja = teden (ndéla = nedelja = Sonntag), néd'ha; né'am, né'ej, néj'de = nekdanj, ne'tír', némam (ali nčémam = nič nemam).

d) *pra* znači *pre* in *pro*; na pr. prabásati, prabrúti, prabíti, prabráti, prabléci, prahrešiti, pračidati, pravréci, prašlíšati = überhören, prahristi, prapádati, prahnán, pradán, pra'lét, praró' = prorok, prastríeti.

e) *prad* = pred: prad šíšo, prad cír'vijo; prad dúrmi; ako je pa členica z glagolom zvezana, izgovarja se *pried* (ali *prid*); na pr. priedpostávleni = Vorgesetzter, priedstaviti, priedmatáti, priedvreči = vorwerfen i. t. d.

4. Tudi mesto samoglasnika *o* nahajamo v rožanskem razrečji večkrat *a*; na pr. v teh-le besedah: póra'a = poroka, mahóč = mogoč, mahóčen (Buh je vsamahóčen), práprat, gen. prápreti, prastár, gen. prastóra = prostor; rázbar, razbarja = razbora; havôb = golob, halfáti, halfíja, hal'f = goljufati, goljuíja, goljuf; ántvart, gen. ántverti = Antwort; v Patóe' (majhno selo blizu Celovca); pávava = Baumwolle. (Dalje pride.)

Zgodovinske črtice

o nekdanji provinciji Windischgraz.

Priobčuje *Davorin Trstenjak*.

XIII.

Provincija Windischgraz v oblasti vojvode koroškega Henrika leta 1304.

Že patrijarh Pietro Gerra, ki je leta 1299. oglejsko višješkofovsko stolico nastopil in jo le 20 mesecev vladal, bil je zapleten v boj z gospodarjem Gerardom de Camino, ki mu je trdnjavo Sacile vzel. Njegov naslednik, patrijarh Ottobono de' Razzi (1302—1315), nadaljeval je ta boj s sinom Gerardovim, po imenu Rizzardo, kteremu so se še pridružili goriški grof Henrik, grof Meinhard ortenburški in vojvoda Henrik koroški. Ta si je patrijarhovo posestvo: provincijo Windischgraz leta 1304. siloma prilastil, in je prišel leta 1304. dne 26. novembra v Slovenji Gradec. Tukaj je podpisal listino, v kateri „dem erberen Abbet Rudolfen und seinem Convente von Sande Pauli“ obljubi: „ze widerlegen und ze derstatten ganz gleichen alle die recht und alle die Gult, die er und sein Gotzhaus an dem Viertheil des marchtes ze Traberch, des vryares (Ueberfahrt) vnd des Zoles da selben haben.“ Prepis listine je hranjen pri historičnem društvu koroškem. Patrijarh Ottobono je vse svoje fevdnike v provinciji Windischgraz,

ki so takoj na Henrikovo stran stopili, ostro posvaril, in ko so se bili koroškemu vojvodi poklonili, vzel jim je opravilo službe božje pri sv. Pankraci v Slovenjem Gradci, in farmanom odkazal v Dolnjem Dravburgu in pri sv. Martinu nad Slovenjim Gradcem k službi božjej hoditi. A ko je patrijarh Ottobono uvidel, da proti tolikim nasprotnikom nič ne opravi, poskušal je moč svojega nasprotnika po razcepljeni oslabeti, kar se mu je bilo tudi posrečilo. V gradu sv. Vida na Friulskem sklene dne 25. sept. l. 1305. na šest let zavezo na uzajemno pomoč (Schutz- und Trutzbündniss) s koroškima vojvodoma Ottonom in Henrikom, ki sta skupno vladala in bila odvetnika oglejskih cerkev na Koroškem. Vojvoda sta morala postaviti 100 opravljenih konj, patrijarh pa njima zagotovi 3000 funtov bernske kovine, in njima dá na trideset let v zastavo gradove in posestva v provinciji slovenje-graškej, v Tiffenu in Trebnji na Koroškem. Ta zaveza je bila za vojvoda prav koristna, ker sta tako močne trdnjave v svojo oblast dobila. Tudi se je pogodba storila, da se opravlja služba božja zopet v Slovenjem Gradci (glej Muchar, Gesch. der Steierm. VI. Band str. 159.). Tako razumimo listino, o kateri Bianchi (Documenta per la storia di Friuli, Vol. I. pag. 218.) govori, in ima naslov: *Confirmatio Plebis S. Paneratii in Windisgraz facta Hynrico* (27. aprila 1319), olim institute ab Patriarcha Ottobono. Mi že nahajamo v listinah od leta 1174., da je bila v Slovenjem Gradci pri sv. Pankraci samostalna fara.

Ko je cesar Albrecht zvedel, da je koroški vojvoda Henrik za bohemskega kralja izvoljen, zapovedal je svojemu sinu Frideriku (Lepemu) in Ulriku z Wallsee-a, poglavarju štajerskemu, naj z vojsko na Koroško planeta in vojvodin del koroške dežele v posest vzameta. Pisal je ob enem tudi na Konrada, višjega škofa saleburškega, grofe heunburške, ortenburške in goriške, naj se njemu pridružijo. Vojvoda Henrik postavi poveljnike v mestih: sv. Vid, Celovec in Velikovec, ktera se pa niso mogla proti Štajercem držati; Kranjsko in slovensko krajino (windische Mark) sta podjarmila grof Henrik goriški in grof Meinhard ortenburški.

Savinsko dolino sta za Henrika, vojvodo koroškega in kralja bohemskega, čvrsto branila Hugo plemeniti Teufers in Wülfing, opat gornjegraški.

Proti njima se je obrnul Ulrih, svobodnjak žunješki (der Freie von Suneck), z drugimi dolenje-štajerskimi plemiči, da spravi to pokrajino pod oblast Friderikovo. Na pomoč njim še pride Friderik, grof heunburški, ki je že več časa bil opatu velik sovražnik, ujame opata in postavi savinsko dolino pod oblast štajerskega vojvode.

V tem nesrečnem in nepravičnem boji se je dosta škode napravilo, zato opazi opat Janez vitrinjski v svojej kroniki: „in utraque terra

maxima desolatio facta est, quia disturbium hoc messis tempore agebatur (Böhmer, fontes rerum germ. I., str. 354.).

Mesto in grad slovenje-graški, ktera je vojvoda Henrik v fevd dobil od patrijarha Ottobona, posedali so še zmirom koroški vojaki. Vojvoda Friderik je dobro izprevidel, da ne bode nobenih nevarnostij več za njegova posestva v dravskeji dolini, ako dobi slovenje-graško trdnjavo v svojo oblast, a povrh mu še ostane prosta zveza med junsko, dravsko in savinsko dolino. On je torej prej, nego se je podal na Bohemsko vojskovat se za svojega očeta cesarja Albrechta, naprosil krškega škofa Henrika iz plemenite rodbine Helfenbergov, izvrstnega in pogumnega vojaka, naj mu Slovenji Gradec vzame, kajti on ne more Ulriha z Walsee-a domá pustiti, temveč ga mora s seboj na Bohemsko vzeti. Škof je to nalogo rad prevzel, ker je imel več posestev v savinskeji dolini in v okrajini. Ker sta bila tudi grof Friderik heunburški in Ulrih, svobodnjak žunješki, v enakih razmerah, povabil je škof tudi nju, naj se mu pridružita, in potem še tri brate, hrvatske grofe Babaniče, ki so bili kot „condottieri“ v službi štajerskega vojvode.

Otokar horneški opisuje (Reimchron. cap. 807.) obsedanje slovenje-graške trdnjave tako-le:

Es ist war, was Ich sag,
 Nach Sunbenden vber acht Tag
 Von Gurgk den Piscohof Haynreichen
 Vnd von Hewnburg Graf Fridreichen
 Vnd dy Wabanigen (Babaniči)
 Sach man vor Windisch-Grecz ligen,
 Daz ward also pesezzen,
 Daz die Held vermezzen,
 Dy drinn warn,
 Das hazzig peswrn
 Mit Rutten und mit Pleyden
 Nicht mochten erleyden,
 So heten sy auch dhainen Trost,
 Daz sew yeman lost
 Von der Veind Gewalt,
 Darumb die Helt palt
 An denselben Stunden
 Suchen pegunden
 Mit wiegetanen Dingen
 Sis darczu mochten pringen,
 Daz sy poliben vnverdorben.
 An dy Herrn ward geworben
 Vnd verricht ott zu lest
 Daz jn die Stat und dew Vest
 In jr Gewalt ward gegeben,
 Daz man sew dynn lie leben
 Mit solchem Gemach

Als man sew vor leben sach
 Daz dycz zucham
 Do man sew also nam,
 Als sy taidingt Meten:
 An dem Tag Sand Margrethen
 Gie es zue und geschach,
 Vnd vil schir danach
 Do sy dy Purgh pesazzen
 Mit Lewten, dy wol getraczten
 Von Aufenstain Herrn Chunrat,
 Do sach man als drat
 Dy Herrn hin varn,
 Von dann fy chomen warn.

Obsedanje mesta in trdnjave se je začelo 2. jul., branitelji so se morali sili udati, in na dan sv. Marjete 13. julija l. 1308. so mesto in grad škofu Ulrihu izročili, kateri je v trdnjavo štajerske vojake postavil. Vojvoda Henrik sklene mir z vojvodom Friderikom (leta 1311., po drugih l. 1313.), ki dobi od koroškega vojvode Slovenjo Bistrice in savinsko dolino, slovenje-graška provincija pa je še ostala lastnina oglejskega patrijarštvu. A Friderikovemu mlajšemu bratu Albrechtu II., ki je po smrti svojega brata prevzel vladarstvo čez Štajersko in Koroško, zastavil je l. 1356. patrijarh Nikolaj zopet slovenje-graško provincijo za 1000 talentov. Pogodbe glej: Bianchi, *Nonnulla docum. ad eccles. aquil. hist. in append. fol. 83. 84.* —

Peti internationalni orientalski shod v Berlinu.

Ko je nedavno umrla Nestor staroindijske filologije, Lassen, pred dvaintridesetimi leti izdal knjigo „*Recensus criticus*“, v kateri je navedel vse od leta 1790. izdane knjige, ki segajo v staroindijske studije, pridejal je tudi imenik onih mož, ki so se pečali z omenjeno vednostjo in omenil z nekakim ponosom, da se v prvi vrsti in v največjem broji tega duševnega dela udeležujejo Nemci. Za sedanje razmere se mora pripoznati, da so v orientalskih studijah prvi sodelavci Nemci; temelj tej vedi pa so bili položili Francozi in Angleži, ki so vsled svojih zvez z orientalskimi deželami v Londonu in Parizu mnogo duševnih zakladov jutrovih dežel nakopičili; v Parizu se je bil Bopp v Mahabharata zakopal, tam prepisal prekrasno epizodo „Nala“ in druge, da je vsled tega mogel leta 1816. izdati svoj *Conjugationssystem*, v katerem je dokazal, da so si staroindščina (sanskrit), staroeransčina (zend), grščina, latinščina, litvanščina, staroslovenščina in gotščina sestrice razne starosti. Nenavadno hitro se je razvijalo orientalsko jezikoslovje; kot orientalski jeziki so poprej veljali samo semitski, namreč aramejski (kaldejski in syrski), hebrejski, samaritanski, arabski, feniški in egiptski; a tem so se za letom 1816. pridružili poprej omenjeni indoevropski (Nemci jih radi imenujejo indogermanski).

Da bi se v te studije nekakov red uvedel, začeli so se orientalisti shajati, in sicer so zborovali v Parizu, kjer se je bila za Napoleona III. slavna orientalska šola osnovala,

v Londonu, v Petrogradu, leta 1878. v Florenci in letos od 12. do 17. septembra v Berlinu.

Že v Florenci je bil četrti shod odločil, naj se snide peti na Nemškem; mesto odločiti pa se je prepustilo vodstvu društva: „Deutsche Morgenländische Gesellschaft“ v Lipskem, ki šteje blizu 1000 udov po vseh delih sveta. Vsled poziva tega društva je razven iz Avstralije prišlo iz vseh delov sveta mnogo jezikoslovcev; najobilnejše so zastopane Francija, Anglija in Italija, potem Rusija in Nizozemsko; prisli pa so tudi iz Belgije, Danije, Španije, Norvegije, iz Kine in Japana; Indijca Šjamadži Kršnavarmana je predsednik imenoval „den geliebten Bruder in Brahma“; eden Srb, dijak Marinković v Parizu, zastopa kneževino srbsko, in štirje smo iz — Avstrije; a iz Italije jih je trikrat več.

V pondeljek, 12. septembra ob 9. uri je otvoril občno slovesno sejo začasni predsednik prof. dr. Dillmann, dal besedo ministru Gosslerju, ki je zbor v krasnem govoru v imenu vlade navdušeno pozdravil; v izbornej besedi je razlagal veliko važnost tega dela človeške vede in zagotovil, da bo nemška vlada kakor do zdaj tudi v prihodnje jezikoslovne studije podpirala, kolikor bo mogla in znala. Dillmann se zahvali ministru za lep pozdrav in razloži namen shodov; dasi se rodno in denarno plemstvo ne briga mnogo za orientaliste, dasi je največji nemški državnik kakor tudi navadni državljan „kühl bis an's Herz hinan“, če se začne kaj gibati tam dole v jutrovih deželah (smeh med poslušalci), vendar se učenjaki kot idealni možje v svojem lepem poslu naj ne premotijo, v tem delu smo internationalni; tukaj ni tekmecev; mi poznamo samo sodelavce. Te besede so se pohvalno sprejela.

Potem so Charl Schefer, M. Müller, Ayuso, Ascoli, Gottwald iz Kazana zbor v imenu Francozov, Angležev, Spancev, Italjanov in Rusov pozdravili. Zbor se je potem v pet sekcij razdelil, v semitsko (predsednik Schrader), indoevropsko (preds. Weber), afrikansko (preds. Brugsch), iztočno-azijsko (preds. von der Gabelentz) in archaeološko (preds. Bastran); določil se je tudi dnevni red in sekcijam so se odkazali prostori.

Ker sem bil ud indoevropske sekcije, hočem njeno delovanje pobližje narisati.

Predsednik jej je bil dr. Weber, professor staroindijskega jezikoslovja v Berlinu, podpredsednika pa Ascoli (rojen Goričan), professor v Milanu in Justi, professor v Mariboru na Nemškem, zapisnikarja po dr. Oldenberg in dr. Garbe.

Dr. Weber je Nestor staroindijskih jezikoslovcev na severnem Nemškem in je izdal razven mnogih manjših razprav „Zgodovino indijskega slovstva“, „Indijsko metriko“ in „Indijske paberke“ (III zvezke), kjer so zbrane recenzije in naznanila vseh važnejših del, dotikajočih se staroindijskega slovstva od leta 1847. do 1880. Ascoli je največji sedanji italjanski jezikoslovec in dobro podkovan v indoevropskih in romanskih jezicah; Justi je že izdal pred mnogimi leti „Handbuch der Zendsprache“; njegovo najnovejše delo je „Kurdische Grammatik“, izdana s pomočjo ruske vlade.

Oldenberg, še jako mlad mož, pozna med sedanjimi jezikoslovci budistično dobo najtehtnejše. Razgovarjalo ali prav za prav prednašalo se je o raznih predmetih večinoma indijskega jezikoslovja; posebej hočem samo najzanimivejše govore opomniti.

Govoril je sloveči jezikoslovec Maks Müller iz Oxforta o rokopisih, ki so se bili v 6. stoletji iz Indije v Japan zanesli; kajti severni budisti, namreč Tibetanci, Mongoli, Kitajci in Japonci so hodili v Indijo po spise v jeziku, ki je bil za-nje svet. Dolgo ni bilo ne sluha ne duha najti tem rokopisom; nedavno pa sta prišla dva japonska budistična duhovna v Oxfort k njemu se staroindščine učiti; po teh dveh učencih je prišel na sled onim dragocenim starinam; japonski minister za uk je dal na njegovo prošnjo na tanjko prepisati one palmove liste — najstarejše staroindijske rokopise; nekoliko vrstic teh prepisov je čital v zboru japonski učenec zapadno-evropskega učitelja Kdor vé, kako navdušeno hrepeni učenjak mnogo in mnogo let, da bi mogel stakniti kako

velevažno staro listino, ta more razumeti pobožno zamaknenost, s katero so osiveli učenjaki poslušali ta govor. Dan poprej je čital predsednik Weber list dr. Bühlerja iz Dunaja (kterega je nedavno avstrijska vlada iz Indije na dunajsko vseučilišče poklicala, ki pa zavoljo bolehnosti ni mogel k shodu priti), da je tudi on (Bühler) našel važne listine; umeva se, da so bili Indoevropeci veseli takih novic.

Slavni angleški učenjak Monier Williams je razlagal običaje pri samdhyā- in brahmayajna-ceremonijah, ktere je potem navzoči Indec Kršnavarman dejanski izvrševal. Ta je pozneje tudi govoril (angleški) o staroindščini kot občevalnem jeziku. Omenim še naj, da je gospod Luka Marinković iz srbske kneževine, preteklo leto bivši učenec zavoda „Ecole de langues orientales vivantes“ v Parizu (se vé da na državne stroške) francoski govoril o turskih, srbskih in arabskih besedah v srščini; predsedništvu je oddal dotični slovarček.

V petek 16. septembra so imele sekcije svoje zadnje seje; v indoevropskej je med drugimi govoril Deussen o indijski filosofiji tako ognjevitno in navdušeno, da ni mogel končati in da mu je moral predsednik besedo vzeti; tako tudi Angležu Bendallu, govorečemu o nepalskih rokopisih. Poslednjič sta se od sekcije imenovala Joh. Schmidt in Ascoli ter naprosila, naj pozoveta več odličnih učenjakov, da bodo prihodnjemu zboru predlagali načrt, kako bi se naj enotno transkriboval staroindijski in staroeranski (starobakterski) alfabet.

V soboto ob 9. uri predpoldnem je bila druga in zadnja skupna seja; naznanili so se darovi, kateri so se bili med tednom zboru poklonili in določilo se je, kdo dobi podarjene knjige. Povedalo se je, da so predsedniki raznih sej sklenoli, naj bode 6 internationalni shod v Leydenu, ker je Nizozemsko mnogo storilo za orientalske studije.

Da se ni odločil Beč, ki bi za Parizom, Londonom, Petrogradom, Florencem in Berlinom vendar moral priti na vrsto, odvisno je od tega, ker se pri nas skoro nič ne stori za dotične studije; orientalska akademija dunajska, praktična učilnica za diplomate v jutrovih deželah, nima toliko znanstvenega pomena, da bi med učenjaki, pečajočimi se z orientalskimi jeziki, imela posebno važnost. Slišal sem že na lastna ušesa, da je studium jutrovih jezikov „čuden“ ali pa „luxus“; a celó nič bi ne škodovalo, ko bi se v tem oziru pri nas nekaj več storilo; Italija in Nizozemsko bi nas ne bili prehiteli v tem, da je in bode tam orientalski shod prej zboroval nego na Dunaji.

V Berlinu, 19. septembra, 1881.

K. Glaser.

Drobnosti.

Slovstvo: *Slovensko berilo* za osmi gimnazijski razred. Izdal dr. Fr. Miklošič. Druga, nekoliko predelana izdaja. Vredil J. Navratil. Odobrilo vis. c. kr. ministerstvo za bogočastje in uk. Na Dunaju. Založil Karol Graeser 1881. Velja vezano 72 kr. 8° str. 146. — „Prenaredba dosedanjih beril nam je torej živa, neodložna potreba.“ Tako končuje Janežičev Slovenski Glasnik od leta 1866. str. 34. oceno berila za osmi gymn. razred, ko je prišlo v prvej izdaji (1865) na Dunaji na svetlo. Dobili smo ravnokar „drugo, nekoliko predelano izdajo“ istega berila, a tudi po tej še čutimo ono potrebo, katero je Glasnik tako živo izrazil. Da je od leta 1865. sèm samo mnogo zaslužni A. Janežič slovenska berila za srednje naše šole spisaval, to je znano, in naša, samo naša krivda je, da še dozdej nimamo beril, kakoršnih potrebujemo in si želimo. Skoro dve leti nismo imeli za osmi razred nobenega berila. Prvi natis se je bil razprodal, a drugega ni bilo na svetlo. Le stare, na pol raztrgane knjige so romale iz éne osme šole v drugo, in učenci niso imeli vsak svojega berila. Potreba je bila torej velika, a a vendar ni nikdo novega spisal. Poslednjič se je moralo na višjem mestu za

drugi natis poskrbeti, in g. J. Navratil je dobil nálog, „drugo izdajo vrediti tako, da se znatno ne razprostrani prejšnji obsežek“. G. J. Navratil je sicer tej želji ustregel, a mi mu moramo vendar le jako hvaležni biti, da je precej veliko nepripravnih sestavkov izpustil nadomestivši jih z novimi, ter pridejal na str. 72—96 slovstveni pregled in še dodal azbuko (str. 2), Linharta (40), Kopitarja (43), Murka (52). Da je pa berilo za osmi gymn. razred še tudi v drugej, nekoliko predelanej izdaji nedostatno in pomankljivo, temu se nikdo ne čudi, kdor pomisli, da se iz berila, kakoršno je bilo v prvi izdaji, ne dá po malih dodatkih tako stvariti, ki bi vsem zahtevam odgovarjalo. Očitno se pa mora grajati, da se ni na slovenske narodne pesni in pripovedke, na slovanski in slovenski narodni življenjski sploh bolj ozir jemalo, da se o Megiserji, o Valvasorji, o Čopu, o abecednej vojski skoro celó molči, in razvitek ter značaj po posameznih dobah preslabo označuje. Neradi tudi pogrešamo proizvode nekterih mlajših slov. pisateljev (Jurčić, Stritar itd.), kakor tudi delovanje onih Slovencev, ki imajo zasluge za slovanstvo sploh, ali pa le za razvitek slovenskega slovstva (Miklošič, Bleiweis, Trstenjak itd.). Mi se namreč ne zlagamo s principom, da se naj v berilu le „pisateljev pokojnikov“ življenje in delovanje opisuje, kakor se je to očitvidno v drugej izdaji zgodilo (prim. str. 95. in prve izdaje str. 72.). Obžalujemo pa tudi, da se je izdajatelj moral po pravopisu prve izdaje, kakor sam trdi, ravnati. Ne moremo razumeti, kako je to, da se piše „er“ (vert) namesto „r“ (vrt); saj dokazuje vendar Miklošič samoglasniško veljavo glasnika r, in primerjaj, kar pravi v svojem delu vergl. Gramm. II. str. XVIII. Dalje nam je tudi nerazumljivo, zakaj se ni smelo pisati „pesnik“ str. 59. namesto „pevec“, a „pisavec“ se je vendar preuredilo v „pisatelj“ str. 29.; zakaj str. 87. prve izdaje „pesmih“, „pesmimi“, v novej pa „pesmih“, „pesmami, in tako se po celej knjigi mnogo nedoslednostij in tudi nepravilnih in slabih izrazov nahaja, ktere bode moral vsak učitelj posebej popravljati. Povrh mi je še omeniti, da sodržuje knjiga precej tiskalnih pomet, česar bi se pa izdajatelj vendar le v šolskih knjigah moral izogibati. — Pri vsem tem je pa druga izdaja vendar dosti bolj rabljiva nego je bila prva; ako pa tudi z njo ne moremo po vsem zadovoljni biti, temu ni g. J. Navratil kriv, ker je le „po višem nálogu“ izdajo prevzel (za kar si se vé da ne more mnogo izkušenj prisvajati), temveč mi Slovenci sami, ki si še dozdej nismo boljših beril oskrbeli, kajti pri nas se vse preveč obsoja in kriči, pa premalo dela. — 8.

Cetnik. Berilo za slovensko mladino. Uredil Anton Janežič. Četrty popravljeni natis oskrbel Dr. Jakob Sket. Prvi del. V Celovci. Natisnola in založila tiskarna družbe sv. Mohorja. 1881. 8°. str. 174. nov. 70. — Ker je kakor prejšnji natis tudi četrti brez predgovora, naj se mi dovoljuje, da sledeče vrstice predgovor nadomestujejo. Tretja izdaja imenovanega berila od l. 1873. je vsa pošla; bilo je tedaj potreba četrto izdajo oskrbeti. To delo sem na prošnjo založništva prevzel jaz, a ker se je četrti natis imel naglo izvršiti, popravil sem le to, kar je našim slovenskim berilom sploh najbolj potreba. Uvidel je že vsak, da se v naših slov. berilih redkokdaj nahaja dosledna pisava, ali za učence in za poduk je ona velike važnosti. Skrb mi je bila tedaj, da sem dosledno uvedel v berilo ono pisavo, ki dandanes najbolj navadnej odgovarja. Popravil sem tudi kolikor mogoče slog in manj rabljive besede z boljšimi in bolj navadnimi nadomestil, o čemer se skoro na vsakej strani prepričaš. Ker se pa tega berila tudi oni poslužujejo, ki se iz moje slovnice za Nemce slovenski učé, zlagate se tudi pisavi več ali manj v obeh knjigah, kar je paedagogično neobhodno potreba. V obče se pa pisava v berilu skoro nič od one v tem listu ne razločuje, ker mnenje onih odobrujem, ki pravijo, da je boljše našo sedanjo pisavo utrjevati, nego jo z novo, nenavadno, rekel bi preveč osebno izpodrivati. — Sestavki, prosaični kakor poetični, ostali so isti, ki se nahajajo v tretjej izdaji, a s tem nočem reči, da so vsi pripravní, temveč mnogo prosaičnih sestavkov bi se bilo moralo z novimi, Slovincem po-

trebnimi sestavki nadomestiti, pesni pa malo da ne vse nove in v večjem številu uvesti. Mi potrebujemo tedaj kakor v višjih tako tudi v nižjih razredih novih, slovenskim potrebam odgovarjajočih beril, ktera spisati bi se naj podvzivali vsi slov. učitelji po srednjih šolah; z njimi ne ustrezajo samo slovenske mladini, temveč koristijo celemu narodu.

Dr. J. Sket.

Knjige družbe sv. Mohorja. Družba sv. Mohorja nam je za leto 1881. podala, sledečih šest knjig: 1. Slovenski Goffine ali razlaganje cerkvenega leta. Predelal Lambert Ferčnik, dekan v Žabnicah. IV. snopič, str. 609—928. 8°. 2. Hoja za Marijo Devico ali posnemanje njenih čednost. Po P. S. Zajler-ju, premonstratencu posnel B. Bartol, duhoven. Str. 220. mal. 8°. 3. Občna zgodovina za slovensko ljudstvo. Spisal Josip Starč, kr. profesor više realke v Zagrebu VIII. snopič, str. 481—640. 8°, kjer se razpravlja slovanska in slovenska zgodovina. 4. Naše škodljive živali v podobi in besedi. Opisal Fr. Erjavec, profesor v Gorici. II. snopič, str. 113—224. 8°. 5. Dr. Ignacij Knoblahar, apostolski provikar v osrednji Afriki. Spisal F. Jaroslav, str. 96. mal. 8°. 6. Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1882. Str. 160 + 79. 8°. Iz njega povzamemo, da šteje družba 517 dosmrtnih in 24.567 letnih, vseh skupaj tedaj 25.084 udov. Dohodki znašajo 26.656 gld. 56 n., stroški pa 26.648 gld. 63 n. V vzpodbujajo pisateljev in v podporo domačega slovstva razpisal je odbor za leto 1882. osem daril à 35 gld. a) 140 gld. za 4 kračje izvirne povesti, vsakej po 35 gld., v obsegu $\frac{1}{2}$ tiskane pole; b) 140 gld. za 4 podučne spise raznega zapopadka, vsakemu po 35 gld., v obsegu $\frac{1}{4}$ tisk. pole. Vse slovenske pisatelje opozorujemo na to družbo in jih prosimo, naj jej po svojih močeh z duševnimi svojimi proizvodi pomagajo sebi in narodu v korist.

Župan in slovanska poljska mera. Bavarski vojvoda Tasilo II. je ustanovil l. 777. samostan Kremsmünster ter mu dal (kakor beremo v ustanovnem pismu, ki je sploh za slovensko zgodovino prevažno, akoravno še neporabljeno) razven drugega tudi „XXX. Sclavos, quos coniaravit ille iopan qui dicitur Physso“. To je prvi slovanski župan, ki se v zgodovini, a to v avstrijskih listinah omenja, in bil je Slovenec. Še le v 10. stoletju poroča Konstantin Porphyrogeneta o *ζουβανία* in *ζουβανοί*, ktere je našel pri Hrvatih. (De adm. c. 29. „Principes vero hae gentes non habent, praeter zupanos senes quem admodum etiam reliqui Slavorum populi.“) Oblika „iopan“ nam dokazuje, kako plitvo je razlaganje besede župan iz sud-pan, ktero po Antonu in Hauptu Dimitz (Gesch. Krains I. 110.) posnema. Miklošič in Hilferding razlagata besedo iz scr. gûpa (gup, tegere). Iz besede župa nastalo je potem župan. (O „iopanu Physso“ je že več nego pred 20 leti v Novicah razpravljaj gosp. D. Trstenjak. Ured.)

Kar se slovanske poljske mere tiče (una hoba sclavanica, mansus sclavonicus). nahajamo jo zelo mnogokrat še v poznejših časih. Tako še l. 1172. in 1175. za severno Koroško (glej Zahn, Steir. Urk. I. 67, n. 69, n. 572 etc.). Da se sploh govori o slovenske poljske meri, nam je dokaz, da so imeli Slovenci za poljske razmere posebne zakonske določbe, ktere so Nemci tudi morali poznati, ker se večkrat govori o „sclavanica institutio“. Nemške priče se v listinah vedno imenujejo „testes tracti per aures“ (i. e. bavaricae institutionis) nasproti Slovincem, ki se imenujejo „testes slavanicae institutionis“.

Ta „sclavanica institutio“, slovensko običajno pravo, kam je prišlo? Kdo nam bode njega zgodovino spisal? Vsi drugi Slovani imajo že svojo pravno zgodovino več ali manj dovršeno, toda o Slovincih velja tudi tukaj zdihljaj Kopitarjev: „olim primi Slavorum nunc novissimi“.

Janko Babnik.